

**НАСТАВНО-НАУЧНОМ ВЕЋУ
УНИВЕРЗИТЕТА У БЕОГРАДУ – ПРАВНОГ ФАКУЛТЕТА**

Одлуком Наставно-научног већа Универзитета у Београду – Правног факултета која је донета на седници одржаној 24. јуна 2024. године, а у складу са Споразумом о међународном заједничком менторству у изради докторске дисертације, закљученим између кандидаткиње Марије Влајковић и Универзитета у Београду и Универзитета у Лорени, одређени смо за чланове Комисије за преглед и оцену докторске дисертације под називом: **“L’adaptation des bases du système juridique national dans la perspective d’adhésion de la Serbie à l’Union européenne - contribution à l’étude des rapports entre droit de l’Union et droit constitutionnel“** / „Прилагођавање основа правног система Републике Србије праву Европске уније – прилог студији односа права Европске уније и уставног права“, која је израђена на француском језику под коменторством и проф. емеритуса др Жан-Дени Мутона проф. др Бранка Ракића. Након што смо прегледали и извршили оцену достављене докторске дисертације, задовољство нам је да Наставно-научном већу Универзитета у Београду – Правног факултета поднесемо следећи

**ИЗВЕШТАЈ
О ЗАВРШЕНОЈ ДОКТОРСКОЈ ДИСЕРТАЦИЈИ**

1. Основни подаци о кандидаткињи и дисертацији

1.1. Подаци о кандидаткињи

Марија Влајковић је рођена у Београду 9. октобра 1989. године. Основну школу „Вук Караџић“ у Београду завршила је 2004. године као носилац Вукове дипломе. Пету београдску гимназију завршава 2008. године са одличним успехом. Основне студије на Правном факултету Универзитета у Београду, пословно-правни смер, уписала је 2008, а завршила 2012. године са просечном оценом 8,9, када уписује и мастер студије – Мастер европских интеграција на енглеском језику, који завршава 2014. године са просечном оценом 10,00, одбравивши мастер рад на тему: “Civil Protection Policy of the European Union“. Истовремено успешно завршава и Мастер 2 студије на француском језику-

специјалност: “ Droit de la construction européenne ” при Европском универзитетском центру из Нансија, Универзитет у Лорени, Француска (Centre Européen Universitaire (CEU Nancy)), као студент са највишом просечном оценом на делокализованом департману на Универзитету у Београду. Студент је докторских академских студија – међународноправна ужа научна област на Правном факултету са одбрањеним пројектом докторске дисертације на тему „Прилагођавање основа правног система Републике Србије праву Европске уније – прилог студији односа права Европске уније и уставног права“ и просечном оценом 10,00 са свим положеним испитима и окончаним предиспитним обавезама. Истовремено је студент докторских студија јавног права на Универзитету у Лорени, докторских академских студија јавног права на Институту IRENEE (Institut de Recherches sur l’Evolution de la Nation et de l’Etat, Université de Lorraine, Nancy) при Докторској школи за правне, политичке, економске и организационе науке на Универзитету у Лорени, Француска (Institut de Recherches sur l’Evolution de la Nation et de l’Etat, Université de Lorraine, Nancy), у оквиру програма међународног заједничког менторства при изради докторске дисертације (Cotutelle) између Универзитета у Београду и Универзитета у Лорени. Одбранила је пројекат докторске дисертације пред комисијом на Универзитету у Београду – Правном факултету 2021. године.

Марија Влајковић је добитник стипендије Владе Републике Француске за докторске академске студије у Француској у оквиру програма заједничког менторства при изради докторске дисертације – *Cotutelle*, за три школске године у периоду 2018-2021. На основу ове стипендије проводи сваке школске године део семестра у Нансију, Француска где је похађала наставу на докторским студијама и сарађивала са ко-ментором проф. др Жан-Дени Мутоном, као и другим професорима Правног факултета Универзитета у Лорени. Марија је добитник стипендије GradUs глобал као и Leonard Euler стипендије финансиране од стране Немачке службе за академску размену (German Academic Exchange Service (DAAD)), те је један део тезе израђивала на вишемесечним истраживачким боравцима на Europa-Institut-у, у оквиру Универзитета у Сарланду (Universität des Saarlandes- Saarland University) у Немачкој. У току 2019. године, три пута борави у Прагу на усавршавању у области заштите људских права у Европској унији у организацији CEELI Institute-a, Праг, Република Чешка. У току школске 2021/2022. године, Марија је, ради израде докторске дисертације, провела семестар на Универзитету Париз 1 Пантеон Сорбона (L’université Paris 1 Panthéon-Sorbonne) на Докторској школи

за међународно и европско право (Institut de Recherche en Droit International et Européen de la Sorbonne (IREDIÉS)) у оквиру програма студентске мобилности ЕРАСМУС+.

Марија Влајковић је од 2017. године запослена на Универзитету у Београду – Правном факултету, где је од школске 2018/2019. године на позицији асистента за предмет Увод у право европских интеграција на Катедри за међународно право и међународне односе. Марија Влајковић је учесница бројних домаћих и међународних пројеката, те је од стицања позиције асистента учествовала на 6 међународних академских пројеката финансираних од стране ЕУ као и на стратетешком пројекту Правног факултета Универзитета у Београду. Написала је и објавила 17 научних радова (чланака и поглавља) и излагала на преко 20 међународних и домаћих конференција и научних скупова.

Од претходног радног искуства Марија Влајковић је до краја 2017. године била запослена у Министарству за европске интеграције (некадашњој Канцеларији за европске интеграције Владе Републике Србије). Наведени радни ангажман уследио је након стручног усавршавања у Министарству спољних послова Републике Србије у Сектору за Европску унију у трајању од годину дана, стажа у Делегацији Европске уније при Републици Србији (Delegation of the European Union to the Republic of Serbia), у Одељењу за европске интеграције и економску сарадњу, као и у Одељењу за операције и пројекте ЕУ и радног искуства на пројектима у невладином сектору.

Од страних језика говори течно и служи се професионално енглеским и француским језиком, а од 2013. године налази на листи званичних преводиоца при UNHCR (Високом комесаријату Уједињених нација за избеглице) за француски и енглески језик, где и данас активно учествује при поступцима подношења захтева за азил и азилној процедури, а у више наврата ангажована је и као преводилац за француски и енглески језик за мисије Савета Европе Републици Србији на председничким и парламентарним изборима.

Кандидаткиња је у досадашњем раду написала следеће научне радове:

1. "The EU Energy Policy from the Perspective of an EU Candidate Country: The Republic of Serbia", *Зборник радова са међународне конференције "Maastricht 30"*, eds. Marinkás György, Central European Academy, Budapest, у штампи;
2. "The External influence on Constitutional Identity: Comparing Estonia and Serbia ", ко-ауторски рад са Мерице Ристикиви и Катре Лукахама, у *Зборнику Law, Culture*

- and Identity in Central and Eastern Europe A Comparative Engagement*, eds. Cosmin Cercel, Alexandra Marcescu, Mirosław Cadowski, Routledge, 2023, pp. 212-239;
3. "Building Transversal Skills and Competences in Legal Education", ко-аутор са Валеријом Дабетић, *Modernising European Legal Education (MELE)*, eds. МТ. Giegerich, O. Gstrein, M. Fröhlich, Springer, 2023 pp. 93–106;
  4. "La Cybersécurité dans les Balkans Occidentaux : Le Cadre pour la Coopération Européenne", *Lettre de l'Est*, N° 31, pp. 11-16;
  5. "External Differentiation and EU Values after Withdrawal from the EU in Comparison to the Status of the States Under Enlargement Policy", ко-аутор са Јелисаветом Тасев, *Зборник са међународне конференције Изазови и перспективе развоја правних система у XXI вијеку*, Правни факултет Универзитета у Бањој Луци, pp. 541-557.
  6. "La République de Serbie et l'Union européenne : un pas en avant, un pas en arrière", ко-аутор са Јелисаветом Тасев, *Lettre de l'Est*, Numéro 28, pp. 10-17;
  7. "The Importance of Reshaping the European Identity for the European Integration Process of Serbia", *Međunarodni tematski zbornik International Organizations: Serbia and Contemporary World*, ур. Душко Димитријевић, Тони Милевски, Институт за међународну политику и привреду, Београд, pp. 484-504;
  8. "Identité européenne et identités nationales", ко-аутор са проф. др Бранком М. Ракићем, *Зборник радова са Конференције: 70 ans du Centre Européen Universitaire de Nancy, L'Europe de l'Est et l'Union Européenne : quelles perspectives ?*, Bruylant, 2021, pp. 227-281;
  9. "How Firm are the Bonds That Tie the EU Together? EU Rule of Law Conditionality Mechanism and the Next Generation EU Recovery Fund", ко-аутор са проф. др Мајом Лукић Радовић, *Зборник радова са међународне конференције "EU 2021- The Future of the EU in and after the Pandemic"*, Правни факултет Универзитета „Јосип Јурај Штросмајер“, Осиек, Хрватска, мај 2021, pp. 57-88;
  10. "The Challenges of the Approximation of National Law With The EU Acquis in the Western Balkans in the Light of the New Enlargement Tendencies", ко-аутор са Јелисаветом Тасев, *Зборник Series of Papers Vol. 6 of the CEE/EU Cluster of Excellence*, Europa Institut, Saarland University, pp. 85-100;
  11. "Rule of Law - EU's Common Constitutional Denominator and a Crucial membership Condition", *Zbornik Radova ECLIC Book of Proceedings from the International Conference "EU 2020 Lessons from the Past and Solutions for the Future"*, Правни факултет, Свеучилиште "Јосип Јурај Штросмајер" у Осиеку, Хрватска, јун 2020, pp. 235-257 ;
  12. „Условљавање у спољној политици Европске уније: изазови правно-политичког „извоза“ вредности у суседство ", *Зборник радова са конференције „Међународно јавно и кривично право у 21. веку“*, Удружење за међународно кривично право, 6-10 септембар 2020, pp. 313-323;

13. "The Lack of Uniform Understanding of the Rule of Law in the EU and its Implications on Prospective Member States", ко-аутор са Ј. Тасев, *Зборник радова Iustinianus Primus Law Review 2019 posvećen konferenciji "Transitions Of Legal Systems: 30 Years After The Fall Of The Berlin Wall"*, Iustinianus Primus Правни факултет, Универзитет С. Тирила и Методија, Скопље, С. Македонија фебруар 2020;
14. „Криза вредности Европске уније – уздрмани темељи?“, ко-аутор са проф. Мајом Лукић Радовић, *Копачничка школа права, Правни живот*, бр. 12/2019, децембар 2019, pp. 407-422;
15. "Police Cooperation in The European Union – Origins, Present Status and Challenges", ко-аутор са проф. Маја Лукић Радовић, *Девети међународни научни скуп „Дани Арчибалда Рајса 2019. године“*, *Зборник радова Thematic Conference Proceedings of International Significance "Archibald Reiss Days"*, Vol. 1-2, Криминалистичко-полицијски универзитет, 2019, pp. 33-44;
16. "The Capacity Of Third Countries To Negotiate Bilateral Agreements With The UK Under Withdrawal Arrangements", *Зборник радова EU and Comparative Law Issues And Challenges 2019 – ECLIC 3*, Правни факултет, Свеучилиште "Јосип Јурај Штросмајер" у Осијеку, Хрватска, јун 2019, pp. 61-78;
17. „Развој начела заштите националног идентитета у правном поретку Европске уније“, *Европско законодавство*, Институт за међународну политику и привреду бр. 66/2018, pp. 47-69.

1.2. Подаци о докторској дисертацији

Докторска дисертација кандидаткиње Марије Влајковић под “L’adaptation des bases du système juridique national dans la perspective d’adhésion de la Serbie à l’Union européenne - contribution à l’étude des rapports entre droit de l’Union et droit constitutionnel“ /„Прилагођавање основа правног система Републике Србије праву Европске уније – прилог студији односа права Европске уније и уставног права“ израђена је у оквиру програма Међународног заједничког менторства при изради докторске дисертације – *Cotutelle*, између Универзитета у Београду и Универзитета у Лорени. Докторска дисертација садржи 428 страница основног текста, укупно 512 страница, и обликована је у складу са важећим Упутством о облику и садржају докторске дисертације која се брани на Универзитету у Београду од 13.11.2019. године (формат А4, маргине 20mm, проред подешен на 1 ред, фонт Times New Roman, величина писма основног текста 12 типографских знакова).

Дисертација је написана на француском језику, те садржи насловну страницу на француском језику, затим и насловне странице на енглеском и српском језику, страницу

са информацијама о менторима и члановима комисије за оцену докторске дисертације на српском језику, по страницу са изјавама захвалности на француском и српском језику, резиме докторске дисертације на француском, енглеском и српском језику (укупно три странице), сиже докторске на француском језику, 4 странице акромнима и скраћеница коришћених у докторској дисертацији, четрнаест страница детаљног садржаја, текст рада по поглављима, 70 страница списка коришћене литературе са укупно 850 библиографских јединица, биографију на француском и српском језику (четири странице), 7 страница проширеног апстракта докторске дисертације на српском језику, изјаву о ауторству, изјаву о истоветности штампане и електронске верзије докторског рада и изјаву о коришћењу (укупно три странице).

Докторска дисертација је, поред увода и закључка, подељена на два дела. Сваки део подељен је на два наслова (укупно 4 наслова) и сваки наслов садржи два поглавља (укупно 8 поглавља). Први део носи наслов “*Approfondissement des rapports entre droit constitutionnel et droit de l’Union européenne*“ („Продубљивање односа између уставног права и права Европске уније“). Први наслов у оквиру првог дела гласи “*L’identité constitutionnelle européenne*“ („Европски уставни идентитет“), а други наслов “*L’identité constitutionnelle nationale dans l’ordre juridique européen*“ („Национални уставни идентитет у европском правном поретку“). Прво поглавље у оквиру првог наслова гласи : “*Les éléments constitutifs de l’identité constitutionnelle européenne*“ („Конститутивни елементи европског уставног идентитета“), док друго поглавље носи наслов “*La primauté du droit de l’Union comme une caractéristique identitaire de l’ordre juridique de l’UE*“ („Примат права Европске уније као идентитетска карактеристика правног поретка ЕУ“). Други наслов дели се на прво поглавље наслова “*L’identité constitutionnelle à l’intersection des deux ordres juridiques : européen et national*“ („Уставни идентитет на раскршћу два правна поретка: европског и националног“) и друго поглавље наслова “*Identité constitutionnelle et élargissement européen : défis et perspectives dans l’Europe de l’Est*“ („Уставни идентитет и европско проширење: изазови и перспективе у Источној Европи“). Други део докторске дисертације наслова “*L’adaptation constitutionnelle de la Serbie dans la perspective de son adhésion à l’Union européenne*“ („Уставна адаптација Србије у контексту њеног приступања Европској унији“) подељен је на два наслова: први носи назив: “*La complexité renforcée des enjeux identitaires de l’intégration européenne des Balkans*“ („Сложеност идентитетских изазова европске интеграције Балкана“), а други “*Les conséquences constitutionnelles de la perspective d’adhésion de la Serbie à l’Union européenne*“ („Уставне последице перспективе приступања Србије Европској унији“).

Први наслов састоји се из два поглавља, прво носи наслов “L’intégration différenciée et l’identité européenne“ („Диференцирана интеграција и европски идентитет“), а друго је насловљено “L’élargissement remodelé et l’intégration européenne des Balkans occidentaux“ („Преобликовање политике проширења и европска интеграција Западног Балкана“). Последњи наслов састоји се из првог поглавља назива “La transformation de l’ordre juridique de la République de Serbie : Les réformes constitutionnelles induites par le processus d’adhésion à l’UE - entre nécessité et adaptation“ („Трансформација правног поретка Републике Србије: Уставне реформе подстакнуте процесом приступања ЕУ – између потребе и прилагођавања“) и другог поглавља наслова “ L’identité constitutionnelle et les défis identitaires de la République de Serbie dans la perspective de l’intégration européenne“ („Уставни идентитет и идентитетски изазови Републике Србије у процесу европске интеграције).

У складу са Правилником о поступку провере оригиналности докторских дисертација које се бране на Универзитету у Београду од 20. 06. 2018. године, Универзитетска библиотека „Светозар Марковић“ проверила је оригиналност докторске дисертације коришћењем софтвера *iThenticate*. Индекс сличности износи 4%, а утврђене појединачне сличности са другим објављеним текстовима износе мање од 1%.

Ментори проф. др Бранко М. Ракић и проф. емеритус др Жан-Дени Мутон дали су позитивну оцену оригиналности докторске дисертације утврдивши да је наведени индекс сличности последица цитирања, библиографских података, упућивања на правне прописе, посебно правне прописе и судску праксу Европске уније као и навода из различитих пресуда, затим коришћења општих места и података и библиографских података о коришћеној литератури.

2. Предмет и циљ дисертације

Докторска дисертација Марије Влајковић састоји се од две повезане истраживачке целине које за предмет имају системску анализу и повезивање уставноправне проблематике европске интеграције и идентитетских изазова по правни поредак ЕУ, али и по поредак држава кандидата за чланство у ЕУ, попут Републике Србије. Предмет ове дисертације је аналитичан приказ трансформативне моћ процеса европских интеграције држава Западног Балкана, које пролазе кроз процес приступања ЕУ, са посебним освртом на Републику Србију. Србија, као држава кандидат на путу ка ЕУ, је у процесу (ре)изградње не само своје политичке стварности, пролазећи кроз

демократску транзицију свог политичког и правног система. Наратив о уставној трансформацији Србије добија посебно на важности са Уставом из 2006. године, када је услед нове надлазеће политичке кризе, поред осталих ствари, фокус стављен на аргумент очувања целовитости територије и територијалног интегритета Републике Србије. Овај Устав, истовремено опредељује Републику Србију за поштовање европских вредности и принципа које дели са другим европским државама. Процес тзв. „европеизације“ има снажан утицај на преобликовање делова уставног идентитета, али не негира постојање „чврстог уставног језгра“ које се потврђује не само у уставном тексту већ и у правној и политичкој стварности Републике Србије.

Предмет првог дела докторске дисертације је анализа конститутивних елемената који чине основу (уставно)правног поретка Европске уније, а самим тим и елемената европског уставног идентитета. Поред тога, уставни идентитет Европске уније сагледава се кроз призму продубљивања односа између националног уставног права и права Европске уније. Други део дисертације за предмет изучавања има уставне изазове са којима се Република Србија суочава у оквиру процеса приступања правном поретку Европске уније. Посебан фокус стављен је, поред приказа адаптације и хармонизације правног система, на уставне реформе у правном поретку Републике Србије, било да су оне резултат процеса интеграције у Европску унију или специфичне за њен сопствени правни поредак. Поред тога, процес европеизације националног уставноправног поретка анализира се кроз утврђивање неопходних промена у циљу прилагођавања основа правног система, али и детерминисањем специфичности српског уставноправног поретка. Централна повезница два главна дела ове дисертације је аналитички приказ уставне адаптације Републике Србије основама уставног идентитета Европске уније, као и детерминисање уставних граница у трансформацији националног правног система у процесу европеизације и европске интеграције.

Основни циљ ове докторске дисертације је да пружи детаљну анализу уставне еволуције процеса европске интеграције и њених последица на прилагођавање уставних правних поредака. Процес продубљивања али и проширења ЕУ је веома динамичан и комплексан те има значајан утицај како на унутрашње тако и на спољне кругове европске (диференциране) интеграције. Наведени процеси захтевају континуирану правну и политичку хармонизацију правних система држава чланица, али и земаља кандидата које теже да приступе Европској унији, што ова докторска дисертација има за циљ да прикаже. Такође, циљ предметне дисертације је да укаже на то да, када је реч о разграничењу суверених уставних поредака држава чланица од наднационалног правног

система Европске уније, појам уставног идентитета добија изузетно на правно-политичком значају. Уставни идентитет је, без сумње, сложен концепт који се не заснива само на основним уставним вредностима које чине темеље уставног поретка, већ и детерминише специфичност одређеног правног поретка у поређењу с “другим”. Како би што боље приказала сложеност европске интеграције, ова докторска дисертација изучава концепт европског уставног идентитета али и његову основну компоненту - национални уставни идентитет. Циљ дисертације је истовремено и идентификација узроке кризе уставних вредности у ЕУ као и стагнације најважнијег инструмента Европске уније: политике проширења. Континуирана уставна адаптација, која се постиже ефикасним институционалним али и судским дијалог основни је задатак свих држава чланица али и оних које се налазе у спољним диференцираним круговима Европске уније, попут држава кандидата за чланство у ЕУ.

Циљ првог дела ове дисертације јесте да кроз анализу конститутивних и идентитетских елемената европских и националних правних поредака утврди комплексне изазове европске интеграције. Поред тога, циљ је да утврди правни садржај заједничких вредности који пак чине суштину европског уставног идентитета али и посебних односно ексклузивних вредности које су срж уставног идентитета државе чланице и на тај начин допринесе адекватном дефинисању односа ова два правна поретка у оквиру изазова који произлазе из продубљења европске интеграције али и даљег проширења Уније. Вишеслојност проблематике која произлази из односа ових правних система разматрана је у оквиру појма уставног идентитета државе чланице и његове заштите у данашњем правном поретку Европске уније, али и у контексту актуелних европских правно-политичких криза које су подстакнуте управо недовољно дефинисаним идентитетским питањима.

Имајући у виду први део, циљ другог дела ове дисертације је, на претходно установљеним премисама заснован, аналитичан приказ уставно-правних изазова у процесу европске интеграције Републике Србије, а у контексту утицаја константне еволуције правног поретка ЕУ и усложњавања европског уставног идентитета. Настанак и промена Устава су сами по себи деликатан процес јер у њему лежи основ државне суверености и целокупног правног поретка. Имајући у виду фокус ЕУ на заштиту заједничких вредности које чине темељ ЕУ, посебна пажња посвећена је заштити владавине права као и људских и мањинских права у правном систему РС као и уставним променама које су резултат неопходности заштите ових вредности. На крају, узимајући у обзир све наведено, а понајвише предметну тематику првог дела, циљ дисертације је

да у процесу европске интеграције и сталне адаптације правног поретка, одреди суштинске елементе српског Устава као и правног поретка Републике Србије уопште. Њен посебан допринос је у томе да утврђивањем карактеристика и елемената уставног идентитета Републике Србије пронађе *specificum* целокупног правног поретка Републике Србије, како би се спровело лакше уклапање у уставни мозаик *sui generis* правног система ЕУ, као пронашао заједнички вредносни, самим тим и идентитетски, основ правног поретка Републике Србије и ЕУ.

3. Основне хипотезе од којих се полазило у истраживању

Кандидаткиња је поставила три основне радне хипотезе, од којих је једна главна хипотеза а друге две хипотезе представљају хипотезе два дела дисертације која су повезана у логичну целину. Хипотезе су наведене, како у пријави за оцену дисертације, тако и током процеса истраживања и израде дисертације, а експлицитно су и шире садржане у самом раду.

Прва хипотеза која гласи: „Уставноправни и идентитетски изазови који произлазе из специфичности односа: држава чланица - ЕУ, детерминишу еволуцију правног поретка ЕУ, али и (уставно) правну трансформацију држава кандидата“ представља полазну основу и темељ дисертације, и на својеврстан начин повезује хипотезе које чине полазну основу два главна дела рада. Постављањем ове хипотезе као главне, кандидаткиња има за циљ да истакне најважнија питања која представљају изазове, а понекад и узроке потенцијалних сукоба до којих долази у динамичним односима правних поредака држава чланица према праву Европске уније. Подробном анализом, на основу дате хипотезе, кандидаткиња има за циљ да утврди у којој мери је дошло до еволуције јединственог правног система успостављеног пресудом *Costa v ENEL*, као и да ли је с развојем ЕУ дошло до релативизације конститутивних елемената европског уставног идентитета. Такође указује последично на развој формуле „интегрисаних правних система“, њен утицај на основе европске конструкције, као и на политику и даљи процес проширења. У доказивању хипотезе кандидаткиња наглашава да је утицај обостран. Такође, на основу дате хипотезе, кандидаткиња доводи у узрочну-последичну везу (уставно)правну трансформацију, као и уклапање националних правних поредака у европски правни поредак, са уставним изазовима у оквиру ЕУ. Увиђајући тренутне, али и будуће изазове, отворена питања, као и уставна трвења, указује на константно усложњавање методологије поступка приступања, као и актуелни фокус политике

проширења на основним вредностима и принципима прокламованим у члану 49 Уговора о ЕУ, који су одређени као примарни за даљи напредак Републике Србије у процесу европске интеграције.

Друга хипотеза „Европски уставни идентитет је правно-политички веома комплексан концепт у вишедеценијској изградњи, који се у данашњој Европској унији нивелише кроз одређивање уставних граница ради заштите суверености, као и кроз релативизацију начела примата права ЕУ од стране држава чланица“ одређује правац првог дела дисертације и суочава питање одрживости јединственог европског идентитета, који почива на заједничким чиниоцима који су истовремено темељ европског устава у материјалном смислу, са концептом заштите националног уставног идентитета од стране држава чланица. Овом хипотезом отвара се и питање да ли су појмови који проистичу директно из прерогатива суверености држава чланица увек супротстављени правном поретку ЕУ и принципу супремације европског права или су, пак, одређена допуна, саставни део, који управо чини његову специфичност?

Трећа хипотеза, на којој се заснива истраживачка целина другог дела доктората, гласи „Уставни идентитет Републике Србије је, поред констатовања његове динамичности, потребно конкретизовати и операционализовати у контексту приступања Републике Србије Европској унији“. Кандидаткиња полази од становишта да уставни идентитет не произлази само из тренутног уставног текста, већ се обликује и уставном историјом, политичком трансформацијом, и уставним еволуцијом у дуршвено-правном контексту. Кроз детаљну анализу, кандидаткиња има за циљ да укаже на то да у динамичном и правно захтевном процесу попут европске интеграције, идентитетско питање од суштинског значаја, јер чини срж постојања нашег устава и његових носилаца. Уставни идентитет Републике Србије садржи посебне уставне вредности које, заједно са осигурањем и заштитом општих европских вредности, треба да буду очувани и заштићени у поступку прилагођавања нашег уставноправног поретка европском. Како би се у већој мери предупредиле накнадне кризе у наредним фазама европске интеграције, кандидаткиња указује на важност детерминисања елемената српског уставног идентитета не само у унутрашњем правном поретку, већ и у односу на европски.

Спроведеним истраживањем потврђене су све хипотезе. Сви ставови кандидаткиње у вези са потврђивањем хипотеза су ваљано, комплетно и детаљно образложени.

4. Кратак опис садржаја дисертације

Резултати истраживања кандидаткиње изложени су у осам поглавља која чине системску целину. Поред тога, у уводу се излажу предмет, циљ, методолошки оквир дисертације, хипотезе од којих се полази у истраживању, као и очекивани резултати и научни допринос дисертације. Након осам поглавља посебан део посвећен је закључним разматрањима.

У првом поглављу у оквиру почетног Наслова кандидаткиња изучава концепт европских вредности са два аспекта: с једне стране, као чврст основ правне конструкције Европске уније и њеног политичког и правног идентитета, а с друге стране, као „идеју водиљу“ за државе које теже да постану чланице Уније. Кандидаткиња указује на то да у великој мери европске вредности превазилазе своју почетну сврху јачања процеса стварања политичке Уније. Касније увођење обавезних одредби Уговора које инсистирају на поштовању и очувању вредности као једном од најважнијих услова за придруживање земаља Централне и Источне Европе Европској унији, усмерава кандидаткињу да се додатно посвети питању разумевања самог концепта европских, односно заједничких вредности, њиховог правног садржаја и коначно њихове правне и политичке заштите у оквиру ЕУ. У овом поглављу посебна пажња посвећена је поимању концепта „заједничких вредности“ од стране правосудних органа што ЕУ, што држава чланица. Вредности, као уједињујући фактор у правном, али и социолошко-политичком смислу, појављују се као уставна основа Европе и свих европских држава. Са тим у вези, кандидаткиња указује на то да питања око којих не постоји сагласност у односима правних поредака у оквиру ЕУ као што је хијерархија правних поредака, начело примата Уније, заштита суверености националних правних поредака или пак националног уставног идентитета као заједнички именовани имају вредносну основу. Са проширењем ЕУ, а понајвише са даљим продубљивањем европске интеграције, вредности постају политички *rationale* који осликава не само политичке, већ последично томе и правне тенденције Европске уније. На унутрашњем плану, акти институција ЕУ граде своје политичко упориште у „заједничким вредностима“ као слици политичке реалности заједништва у оквиру Европске уније, и стога је веза између њих и развоја европског уставног идентитета, сасвим природна, иако су оба концепта вештачке конструкције. Све наведено, истиче кандидаткиња, подржава тезу да вредности имају функцију легитимисања европског пројекта, који се манифестује кроз јединство у различитости у процесу европске интеграције. Заједничке вредности на којима почива ЕУ се, поготово

данас, сагледавају као катализатори европског уставног процеса односно темељ европског уставног идентитета, те је од њихове анализе и правилног тумачења важно започети наше истраживање у оквиру првог дела дисертације. Још један од разлога лежи у чињеници да ће се изналажење „заједничког“ у уставним вредностима и традицијама држава чланица испоставити, према кандидаткињи као изузетно захтеван задатак.

Надаље, друго поглавље у оквиру истог Наслова, изучава уставне доктрине уставних судова држава чланица када је реч о судском односно судијском дијалогу на линији држава чланица-ЕУ. Циљ овога поглавља јесте да прикаже развој начела примата права ЕУ, још једног од конститутивних елемената европског уставног идентитета, као и правне последице за односе правних поредака у оквиру ЕУ. Иако је наведено начело успостављено још 1964. године, оно је првобитно схваћено као апсолутно од стране судова Заједница. Међутим, у процесу европске интеграције, захваљујући активизму уставних судова држава чланица, постављен је значајан број ограничења начелу примата и самим тим је релативизовано ово начело, управо судским дијалогом у оквиру ЕУ. У судским одлукама које су предмет анализе кандидаткиње јасно произлази да је Суд правде ЕУ, у оквиру свог интеграционог активизма, врло склон апсолутном тумачењу начела примата права Заједнице. Предмет првог дела дисертације је и изучавање далекосежног утицаја праксе која је стварана од стране националних уставних судова како би се очувале границе правне суверености држава чланица у односу на право ЕУ. У овом својеврсном дијалогу судова и судском активизму присутном са обе стране огледа се и развој од Заједница ка Унији као и усложњавање правних односа унутар ње. Са друге стране, кандидаткиња указује да је у новијим случајевима који су се нашли пред Судом правде, очито да је правна „заоставштина“ установљена пресудом *Costa* попримила нови правац који карактерише све видљивији отпор националних судова према оригинарном тумачењу примата, односно супремације права ЕУ.

У контексту очувања суверености уставноправног поретка државе чланице у односу на правни поредак ЕУ, велики део анализе кандидаткиње у предметној дисертацији, заузима и проучавање садржине и значаја појма уставног идентитета држава чланица у оквиру концепта европског уставног идентитета. Наведеној продубљеној анализи кандидаткиња посвећује Други Наслов првог дела дисертације. Кандидаткиња указује на то да је уставни идентитет оруђе које је, у комплексности европске интеграције, имало двоструку улогу: од стране највиших судова државе чланице да осигура заштиту њеног уставног суштаства и аутономије правног поретка, док је од стране ЕУ, признањем те последично нивелисањем примата права ЕУ, имало

улогу да потврди водећу максиму европског идентитета- „уједињени у различитости. Концепт уставног идентитета, истиче кандидаткиња, почива на уставним вредностима, које успостављају равнотежу између Европске уније и различитих правних система који у њој постоје. Детерминисање уставног *specificum*-а правних поредака појединих држава чланица кроз праксу уставних судова држава чланица у односу на правно ЕУ, основни је фокус овог дела рада. Са друге стране, поштовање уставног идентитета од стране ЕУ, се према кандидаткињи, врло дискретно појавило у јуриспруденцији Суда правде ЕУ, и то кроз образложена мишљења општих правобраниоца, да би тек од скоро постало средишна тачка дијалога националних судова са Судом правде. Из анализе овог поглавља произлази да из уставних вредности извире и појам уставног идентитета који прави баланс између уједињене Уније и различитости правних система који егзистирају унутар ње. У наведеном делу кандидаткиња анализира развој начела заштите националног уставног идентитета у европским правним оквирима као и прогресивност његовог прихватања и примене од стране судских органа Европске уније као последица јачања и европског уставног идентитета који представља његову вештачку „надградњу“.

У другом поглављу другог Наслова основни циљ кандидаткиње је да докаже да даљи развој уставног идентитета не сме нипошто да се посматра као „*carte blanche*“ који је увек на располагању државама чланицама када не желе да примене или не примене на одговарајући начин право Европске уније. Уставни идентитет, према Марији Влајковић, мора увек бити саткан од суштине вредности, традиција и начела која управо чине његов уставноправни поредак специфичним. Наравно, кандидаткиња истиче да је на уставном суду појединачне државе чланице да најбоље процени суштину и садржај уставног идентитета, са посебном пажњом и узимајући у обзир све околности конкретног случаја, како би се избегле евентуалне злоупотребе од стране државе чланице. Као својеврстан логички наставак горенаведене анализе кризе вредности, у другом поглављу предметног наслова кандидаткиња анализира случајеве Мађарске и Пољске, али и Бугарске и Румуније, као и правне и политичке разлоге позивања на заштиту националног уставног идентитета са интерног-националног, али и европског аспекта. Циљ кандидаткиње у овом делу је да представи уставни идентитет као „допуну“ правног поретка ЕУ, а самим тим и конститутивни елемент европског уставног идентитета, а не као брану или отпор европским вредностима или идеји „заједничког“ пер се. За добро функционисање правних поредака у оквиру ЕУ, нужно је, истиче кандидаткиња на основу спроведене анализе, да се уставни идентитет не посматра као последње правно и политичко „уточиште“ како би се оправдало непоштовање права Европске уније. У предметном

делу уставни идентитет држава чланица сагледава се кроз еволуцију европског идентитета као његов садржински део, са одређеним препорукама за правилно разумевање и примену у оквиру будућих проширења ЕУ.

У оквиру Другог дела, Прво поглавље првог Наслова представља својеврстан увод у други део ове дисертације и питања која се тичу адаптације правног система Републике Србије у процесу европских интеграција. Пре свега, кандидаткиња осветљава одлучне ставове европских институција када је реч о важности очувања и јачања европског уставног идентитета у контексту поли-кризе унутар правног и политичког система ЕУ али и у оквиру политике проширења Уније. Очување заједничких вредности сматра се, према Марији Влајковић, кључним условом за правилно функционисање Европске уније. У оквиру кризе вредности која је последица идентитетских изазова на линији (новије) државе чланице – ЕУ, Марија Влајковић истиче да је Европска унија предложила бројна политичка решења и изнела један број правних предлога за превазилажење изазова у продубљивању европске интеграције. Она су имала за циљ да ојачају заједништву у оквиру ЕУ као и да омогуће суочавање са изазовима који потресају и настављају да доводе у питање одрживост европске интеграције али и стабилност конститутивних елемената европског уставног идентитета. Због тога кандидаткиња истиче да се питање нових проширења Уније сада посматра са много већим опрезом, како у правним порецима држава чланица, тако и на наднационалном нивоу. Исто тако ова питања као и бројни изазови који произлазе из дилеме „продубљење или проширење“ ЕУ доводе у средиште анализе концепт диференциране интеграције са бројним не само интерним, већ и екстерним слојевима, у којима свој ред „стрпљиво“ чекају државе кандидати попут Републике Србије.

Претходна проширења ЕУ као и и преображај правних поредака држава који су улазиле у ЕУ у претходне две деценије, у основним оквирима могу послужити Републици Србији као пример како уставне промене подстакнуте процесом европских интеграције изгледају, што је предмет изучавања кандидаткиње у Другом поглављу истог наслова. Поступак проширења на Централну и Југоисточну Европу почетком XXI века увод је, како наводи кандидаткиња, у разумевање начина на који су се развили Споразуми о стабилизацији и придруживању, како су се примењивали, али и ценили Критеријуми из Копенхагена и на крају, на који начин је Европска комисија ценила напредак на годишњем нивоу пре самог уласка у Европску унију. Код већине држава, које су сада чланице ЕУ, најчешћи проблем био је превазилажење несразмере између захтева интеграције са једне стране и ригидности појединачних уставних модела.

Уставна револуција видљива је на примеру последње државе која је ушла у ЕУ, Републике Хрватске, где је уставна реформа заиста била формално, али и садржински детерминисана процесом преговора за чланство у ЕУ, али и у одређеној мери, оштријом политиком условљавања у оквиру политике проширења у односу на претходнице - Румунију и Бугарску.

Посебан допринос ове докторске дисертације чине последња два поглавља у оквиру посебног, последњег Наслова, а које се односе на изазове прилагођавања основа правног система Републике Србије правном поретку ЕУ, са посебним освртом на уставноправне промене и европеизацију уставноправног система Републике Србије.

Марија Влајковић у оквиру овог Наслова указује на неопходност уставних промена у процесу прикључења Европској унији, које је, не само детерминисало правац уставних промена, него је поступак измена Устава формално али и садржински европеизовало, односно приближило европским уставним традицијама. Како би се разумела правна али и политичка комплексност процеса европских интеграција дугог преко две деценије, кандидаткиња представља сажет али језгровит приказ досадашњег поступка евроинтеграције, преговарачког процеса и његовог утицаја на досадашње уставне промене у Републици Србији. У првом поглављу кандидаткиња спроводи подробну анализу комплексних уставних реформи кроз које је прошао и пролази наш правни поредак, а који пак произлазе не само из прилагођавања политичкој реалности већ истовремено представљају својеврсну адаптацију нашег уставноправног система захтевима европске интеграције. Наиме, Влајковић подробно објашњава уставноправне обавезе које произлазе из Преговарачких поглавља 23 и 24, односно Кластера 1 који се управо односи на „основе“ односно „темељна права“, према последњој ревидираној методологији. Кандидаткиња изучава конкретна питања као што су обезбеђење владавине права, вредности којом је прожет српски устав, са посебним освртом на независност правосуђа у Србији и конкретних чланова Устава на основу којих су донети уставни амандмани, како би се на што адекватнији начин обезбедило поштовање те, али и других повезаних европских вредности. Поред подробног приказа конкретних уставних промена, у овом поглављу изучавају се документа и правна акта донета од стране свих учесника овог, без сумње, екстернализованог процеса прилагођавања уставноправног система Републике Србије захтевима даље европске интеграције.

Последње поглавље ове дисертације посвећено је анализи изазова (ре)дефинисања националне суверености и поимању исте као категорије која је несумњиво највиша вредност једног правног поретка. Исто тако, у контексту европске

интеграције и онога што подразумева будуће чланство у ЕУ, кандидаткиња сагледава обликовање идентитета Србије, одређујући га, као и многи домаћи аутори, као „динамичну“ категорију. У вези са тим предмет истраживања кандидаткиње у овом делу је начин детерминисања „променљивог“ и нужно „променљивог“ у Уставу Републике Србије, али посебан осврт је на важности дефинисања *specificum*-а нашег уставноправног поретка кога не чини само актуелни уставни текст. Средиште анализе кандидаткиње је сложеност уставног идентитета Републике Србије у контексту дефинисања непромењивог у динамици европске интеграције. Наиме, уставни идентитет Републике Србије кандидаткиња сагледава кроз текст садашњег устава Републике Србије, али и кроз правно-политичко наслеђе као и друштвену рецепцију тенденција политичких власти у Србији. Кроз конкретизацију основних и непроменљивих принципа и уставних карактеристика, Марија Влајковић истражује непромењиве карактеристике српског идентитета у промењеној политичкој реалности. Према кандидаткињи, питање територијалног интегритета Србије и тзв. „Косовско питање“ у многоме чини специфичност (не само модерног) Устава Србије, али свакако није једина идентитетска специфичност и карактеристика српског уставноправног поретка.

Кандидаткиња истиче да у (пре)обликовању уставног идентитета учествују многи правни и политички фактори, али је важно одредити шта је суштински у духу, традицији, па онда у слову Устава Републике Србије, и српских уставних вредности као и циљева, како би се и у уставној динамици, диктираној процесом европске интеграције одредио идентитетски наратив који карактерише унутрашњи поредак али и будући однос Србије према супранационалном поретку, попут ЕУ. Кандидаткиња посматра уставни идентитет у светлу актуелног политичког пројекта и одређујемо могуће идентитетске „фронтове“, истовремено наглашавајући важност њиховог поштовања за сувереност једног правног поретка. Идеја водилца кандидаткиње Марије Влајковић у овом делу је, да кроз уставни процес и његову динамику, а у контексту европске интеграције као политичке, али и правне реалности Републике Србије, детерминише кључне карактеристике и „непромењиве“, односно суштинске елементе домаћег правног поретка. Ово је истовремено и од значаја за будуће чланство Србије у ЕУ, што образлаже и кандидаткиња навевши да се правовременом анализом и одређивањем наше уставне суштине, могу превенирати накнадне нејасноће и политичка инструментализација уставног идентитета у *ad hoc* ситуацијама као и евентуална отворена питања у даљој уставној адаптацији коју нужно изискује процес европске интеграције.

5. Остварени резултати и научни допринос дисертације

Пре свега истичимо да је докторска дисертација кандидаткиње Марије Влајковић прва докторска дисертација израђена у оквиру програма Заједничког међународног менторства при израде докторске дисертације – *Cotutelle*, на Универзитету у Београду – Правном факултету као и између Универзитета у Београду – Правног факултета и Универзитета у Лорени.

Резултати и научни допринос докторске дисертације кандидаткиње Марија Влајковић огледа се у подробној анализи односа између специфичних уставних карактеристика Србије, са једне стране, и нових уставних изазова одређених динамиком процеса европске интеграције, са друге стране. На тај начин, кандидаткиња кроз подробно истраживање спроведено у дисертацији одређује ниво неопходне уставне адаптације као и степен прилагођавања основа правног система Србије правном поретку ЕУ, те самим тим даје смернице за припрему уставног система како би се што боље уклопио у уставни мозаик Европске уније, односно у сложени европски уставни идентитет.

С обзиром на то да је ова дисертација написана у оквиру међународног коменторства на француском језику, она пружа посебан допринос тиме што омогућава научној заједници у Француској, држави чланици ЕУ, као и у Републици Србији, кандидату за чланство у ЕУ, боље разумевање сложености питања везаних како за унутрашње тако и за спољне кругове процеса европске интеграције. Исто тако, ова дисертација пружа детаљан преглед уставних изазова који нужно произлазе из трансформације правног система које овај процес доноси. Повезујући уставна питања, која су у самом центру европског уставног идентитета, са политиком проширења Европске уније, ова дисертација указује на сложеност и међузависност различитих процеса у оквиру консолидације правног поретка ЕУ, што представља изазов за даље одвијање европске интеграције. Поред тога, посебан циљ истраживања спроведеног у овој дисертацији представља повезивање тренутних правних изазова унутар Европске уније које доводе до њене уставне стагнације са процесом усложњавања приступања балканских држава, као што је Република Србија.

Допринос ове дисертације на нивоу Републике Србије је једнако важан и представљен је кроз темељну анализу усклађивања и хармонизације српског правног система, у преко две деценије дугом процесу европских интеграција, са посебним освртом на уставноправне промене и усклађивање са европским темељним вредностима.

Уставноправни изазови које доноси процес приступања Европској унији, сагледани су из перспективе специфичности нашег правног поретка али и узимајући у обзир посебне вредности и начела која чине наш уставни идентитет. Циљ ове дисертације је да подвуче важност и истакне значај одређивања садржине чврстог уставног језгра српског уставноправног поретка и да продуби правна становишта и анализе наше правне и политиколошке стручне јавности. Кроз приказ динамичне концепције уставног идентитета кандидаткиња сагледава и правно-политичку трансформацију Републике Србије, која превазилази слово актуелног Устава. Уставно-идентитетско питање Србије је од изузетне важности, па га кандидаткиња посматра и кроз перспективу будућег чланства Републике Србије у ЕУ. Такође, имајући у виду актуелност тематике и у самој Европској унији у доба поли-кризе, што се без сумње одражава на комплексност методологије проширења примењене у случају Републике Србије, боље разумевање идентитета и идентитских питања у контексту српског уставноправног система од суштинске је важности, како у контексту процеса европске интеграције, тако и *pro futuro*, као будуће чланице Европске уније.

6. Закључак

На основу прегледа и оцене докторске дисертације под насловом “L’adaptation des bases du système juridique national dans la perspective d’adhésion de la Serbie à l’Union européenne - contribution à l’étude des rapports entre droit de l’Union et droit constitutionnel“ / „Прилагођавање основа правног система Републике Србије праву Европске уније – прилог студији односа права Европске уније и уставног права“ кандидаткиње Марије Влајковић, Комисија налази да је дисертација урађена у складу са одобреном пријавом, да је одликује добар методолошки приступ и добро промишљен концепт рада, уз складно коришћење релевантне научне литературе.

Дисертација је у свим својим деловима и саопштеним резултатима урађена у складу са позитивним прописима и праксом која је присутна на Правном факултету Универзитета у Београду као и на Универзитету у Лорени.

Дисертација је у свим својим деловима и саопштеним резултатима оригинално научно дело, плод самосталног истраживачког поступка и промишљања.

На основу закључка да је дисертација кандидаткиње Марија Влајковић под називом “L’adaptation des bases du système juridique national dans la perspective d’adhésion de la Serbie à l’Union européenne - contribution à l’étude des rapports entre droit de l’Union et

droit constitutionnel“ / „Прилагођавање основа правног система Републике Србије праву Европске уније – прилог студији односа права Европске уније и уставног права“ резултат самосталног истраживања и на њему засноване анализе и промишљања кандидаткиње, те свега у претходном тексту већ подробно наведеног, Комисија има задовољство да

п р е д л о ж и

Наставно-научном већу Универзитета у Београду – Правног факултета да прихвати овај рад као подобан за јавну одбрану, као и да одреди Комисију пред којом ће Марија Влајковић бранити предметну докторску дисертацију, у складу са правилима потписаног споразума о међународном заједничком менторству при изради докторске дисертације.

У Београду,

18. септембра 2024. године

ЧЛАНОВИ КОМИСИЈЕ

Д.ю.н. Атанас Семов, редовни професор
Правног факултета Универзитета „Св. Климент Охридски“ у Софији
Носилац Катедре „Жан Моне“, дописни члан Бугарске академије наука

Др Јелена Теранић Перишић, научни саветник
Института за упоредно право

Др Маја Лукић Радовић, ванредна професорка
Универзитета у Београду – Правног факултета

**AU CONSEIL SCIENTIFIQUE ET PÉDAGOGIQUE
UNIVERSITÉ DE BELGRADE – FACULTÉ DE DROIT**

Par décision du Conseil scientifique et pédagogique de l'Université de Belgrade – Faculté de droit, prise lors de la séance tenue le 24 juin 2024, et conformément à la Convention de cotutelle internationale pour la préparation de la thèse de doctorat, conclu entre la candidate Marija Vlajković, l'Université de Belgrade et l'Université de Lorraine, nous avons été désignés membres du Comité pour l'examen et l'évaluation de la thèse de doctorat intitulée : « **L'adaptation des bases du système juridique national dans la perspective d'adhésion de la Serbie à l'Union européenne - contribution à l'étude des rapports entre droit de l'Union et droit constitutionnel** », rédigée en langue française sous la co-direction du Professeur Émérite Jean-Denis Mouton et du Professeur Branko Rakić. Après avoir examiné et évalué la thèse de doctorat soumise, nous avons l'honneur de soumettre au Conseil académique de l'Université de Belgrade – Faculté de droit le suivant :

**RAPPORT
SUR LA THÈSE DOCTORALE FINALISÉE**

1. Informations sur la candidate et la thèse

1.1. Informations sur la candidate

Marija Vlajković est née à Belgrade le 9 octobre 1989. Elle a terminé son école primaire à l'École "Vuk Karadžić" à Belgrade en 2004 en tant que lauréate du *Diplôme de Vuk*. En 2008, elle a obtenu son diplôme du Cinquième Gymnase de Belgrade avec d'excellents résultats. Elle s'est inscrite à la Faculté de droit de l'Université de Belgrade en 2008, en se spécialisant en droit des affaires, et a obtenu son diplôme en 2012 avec une moyenne de 8,9. La même année, elle a commencé ses études de master en intégration européenne (en anglais), qu'elle a terminées en 2014 avec une moyenne de 10,00, en soutenant un mémoire de master sur le sujet : « *Civil Protection Policy of the European Union* ». En parallèle, elle a réussi son Master 2 en droit européen (en français), spécialité Droit de la construction européenne, au Centre Universitaire Européen de Nancy, Université de Lorraine, France (Centre Européen Universitaire (CEU Nancy)), où elle a été classée première dans le programme associé à l'Université de Belgrade.

Elle est actuellement doctorante en droit international à la Faculté de droit de l'Université de Belgrade, ayant soutenu avec succès le projet de sa thèse de doctorat intitulée « L'adaptation des bases du système juridique de la République de Serbie au droit de l'Union européenne – contribution à l'étude des rapports entre le droit de l'Union et le droit constitutionnel », avec une moyenne de 10,00 dans tous les examens et obligations préalables à la soutenance. Parallèlement, elle est doctorante en droit public à l'Université de Lorraine, au sein de l'Institut de Recherches sur l'Évolution de la Nation et de l'État (IRENEE) à l'École doctorale des sciences juridiques, politiques, économiques et organisationnelles de l'Université

de Lorraine (Nancy, France), dans le cadre du programme international de cotutelle entre l'Université de Belgrade et l'Université de Lorraine. Elle a défendu le projet de sa thèse de doctorat devant le jury de la Faculté de droit de l'Université de Belgrade en 2021.

Marija Vlajković a obtenu la bourse du gouvernement français pour des études doctorales en France dans le cadre du programme de cotutelle, pour trois années académiques, de 2018 à 2021. Grâce à cette bourse, elle a passé une partie de chaque année universitaire à Nancy, France, où elle a suivi des cours doctoraux et collaboré avec son co-directeur de thèse, le Professeur Émérite Dr. Jean-Denis Mouton, ainsi qu'avec d'autres professeurs de la Faculté de droit de l'Université de Lorraine. Marija a également été lauréate de la bourse GradUs Global ainsi que de la bourse *Leonard Euler* financée par le Service allemand d'échange académique (DAAD), au titre de laquelle elle a effectué une partie de sa recherche de thèse lors de séjours prolongés à l'Europa-Institut de l'Université de la Sarre (*Universität des Saarlandes, Allemagne*). En 2019, elle a participé à trois formations sur la protection des droits de l'homme dans l'Union européenne, organisées par l'Institut CEELI à Prague, République tchèque. Au cours de l'année universitaire 2021/2022, Marija a passé un semestre à l'Université Paris 1 Panthéon-Sorbonne, dans le cadre du programme de mobilité Erasmus+, pour réaliser des recherches pour sa thèse doctorale à l'École doctorale de droit international et européen (Institut de Recherche en Droit International et Européen de la Sorbonne (IREDIÉS)).

Depuis 2017, Marija Vlajković est employée à la Faculté de droit de l'Université de Belgrade. Depuis l'année universitaire 2018/2019, elle occupe le poste d'assistante pour le cours Introduction au droit de l'intégration européenne au Département de droit international et de relations internationales. Marija a participé à de nombreux projets nationaux et internationaux, et depuis qu'elle est assistante, elle a participé à six projets académiques internationaux financés par l'UE ainsi qu'à un projet stratégique de la Faculté de droit de l'Université de Belgrade. Elle a rédigé et publié 17 articles scientifiques (articles et chapitres de livres) et a présenté ses travaux lors de plus de 20 conférences et événements scientifiques internationaux et nationaux.

Dans le cadre de son expérience professionnelle antérieure, Marija a été employée au Ministère de l'intégration européenne (anciennement Bureau de l'intégration européenne du gouvernement de la République de Serbie) jusqu'à la fin de 2017. Cette fonction a suivi une formation professionnelle au Ministère des Affaires étrangères de la République de Serbie dans le secteur de l'Union européenne, ainsi qu'un stage à la Délégation de l'Union européenne auprès de la République de Serbie, dans le Département de la coopération économique et des intégrations européennes et le Département des opérations et projets de l'UE. Elle a également travaillé sur des projets dans le secteur des ONG.

Marija parle couramment l'anglais et le français et utilise ces langues dans un cadre professionnel. Depuis 2013, elle figure sur la liste officielle des traducteurs du Haut-Commissariat des Nations Unies pour les réfugiés pour le français et l'anglais, où elle participe activement aux procédures de demande d'asile. Elle a également été engagée à plusieurs reprises en tant que traductrice pour les missions du Conseil de l'Europe en République de Serbie lors des élections présidentielles et parlementaires.

La candidate a rédigé et publié les articles scientifiques suivants :

1. "The EU Energy Policy from the Perspective of an EU Candidate Country: The Republic of Serbia", Proceedings of the international conference "Maastricht 30", éd. Marinkás György, Central European Academy, Budapest, accepté pour la publication ;
2. "The External Influence on Constitutional Identity: Comparing Estonia and Serbia", co-auteur avec Merike Ristikivi et Katre Lukahama, dans *Law, Culture and Identity in Central and Eastern Europe: A Comparative Engagement*, éd. Cosmin Cercel, Alexandra Marcescu, Mirosław Sadowski, Routledge, 2023, pp. 212-239 ;
3. "Building Transversal Skills and Competences in Legal Education", co-auteur avec Valerija Dabetić, dans *Modernising European Legal Education (MELE)*, éd. M.T. Giegerich, O. Gstrein, M. Froelich, Springer, 2023, pp. 93-106 ;
4. "La Cybersécurité dans les Balkans Occidentaux : Le Cadre pour la Coopération Européenne", *Lettre de l'Est*, N° 31, pp. 11-16 ;
5. "External Differentiation and EU Values after Withdrawal from the EU in Comparison to the Status of the States Under Enlargement Policy", co-auteur avec Jelisaveta Tasev, dans *Proceedings of the international conference Challenges and Perspectives of Legal System Development in the 21st Century*, Faculté de droit, Université de Banja Luka, pp. 541-557 ;
6. "La République de Serbie et l'Union européenne : un pas en avant, un pas en arrière", co-auteur avec Jelisaveta Tasev, *Lettre de l'Est*, N° 28, pp. 10-17 ;
7. "The Importance of Reshaping the European Identity for the European Integration Process of Serbia", dans *International Organizations: Serbia and the Contemporary World*, éd. Duško Dimitrijević, Toni Milevski, Institut de politique et d'économie internationale, Belgrade, pp. 484-504 ;
8. "Identité européenne et identités nationales", co-auteur avec Branko M. Rakić, dans *Proceedings of the Conference: 70 ans du Centre Européen Universitaire de Nancy: L'Europe de l'Est et l'Union Européenne : quelles perspectives?*, Bruylant, 2021, pp. 227-281 ;
9. "How Firm are the Bonds That Tie the EU Together? EU Rule of Law Conditionality Mechanism and the Next Generation EU Recovery Fund", co-auteur avec Maja Lukić Radović, dans *Proceedings of the international conference EU 2021: The Future of the EU in and after the Pandemic*, Faculté de droit, Université Josip Juraj Strossmayer, Osijek, Croatie, mai 2021, pp. 57-88 ;
10. "The Challenges of the Approximation of National Law with the EU Acquis in the Western Balkans in the Light of the New Enlargement Tendencies", co-auteur avec Jelisaveta Tasev, dans *Series of Papers*, Vol. 6 du *SEE/EU Cluster of Excellence*, Europa Institut, Saarland University, pp. 85-100 ;
11. "Rule of Law – EU's Common Constitutional Denominator and a Crucial Membership Condition", dans *ECLIC Book of Proceedings from the International Conference: EU 2020 Lessons from the Past and Solutions for the Future*, Faculté de droit, Université Josip Juraj Strossmayer, Osijek, Croatie, juin 2020, pp. 235-257 ;
12. "Conditioning in the EU's Foreign Policy: Legal and Political Challenges in Exporting Values to Its Neighborhood", dans *Proceedings of the conference International Public*

- and Criminal Law in the 21st Century*, Association of International Criminal Law, 6-10 septembre 2020, pp. 313-323 ;
13. "The Lack of Uniform Understanding of the Rule of Law in the EU and its Implications on Prospective Member States", co-auteur avec J. Tasev, dans *Iustinianus Primus Law Review 2019*, dédié à la conférence *Transitions of Legal Systems: 30 Years After the Fall of the Berlin Wall*, Faculté de droit, Université Ss. Cyrille et Méthode, Skopje, Macédoine du Nord, février 2020 ;
  14. "The EU Value Crisis – Shaken Foundations?", co-auteur avec Maja Lukić Radović, dans *Kopaonik School of Law, Legal Life*, N° 12/2019, décembre 2019, pp. 407-422 ;
  15. "Police Cooperation in the European Union – Origins, Present Status and Challenges", co-auteur avec Maja Lukić Radović, dans *Thematic Conference Proceedings of International Significance: Archibald Reiss Days*, Vol. 1-2, Université de criminologie et de police, 2019, pp. 33-44 ;
  16. "The Capacity of Third Countries to Negotiate Bilateral Agreements with the UK Under Withdrawal Arrangements", dans *EU and Comparative Law Issues and Challenges 2019 – ECLIC 3*, Faculté de droit, Université Josip Juraj Strossmayer, Osijek, Croatie, juin 2019, pp. 61-78 ;
  17. "The Development of the Principle of National Identity Protection in the Legal Order of the European Union", dans *European Legislation*, Institut de politique et d'économie internationales, N° 66/2018, pp. 47-69.

1.2. Informations sur la thèse de doctorat

La thèse de doctorat de la candidate Marija Vlajković, intitulée « L'adaptation des bases du système juridique national dans la perspective d'adhésion de la Serbie à l'Union européenne - contribution à l'étude des rapports entre droit de l'Union et droit constitutionnel », a été rédigée dans le cadre du programme de Cotutelle internationale entre l'Université de Belgrade et l'Université de Lorraine. La thèse comporte 428 pages de texte principal, avec un total de 512 pages, et est formatée conformément aux directives en vigueur sur la forme et le contenu des thèses de doctorat soutenues à l'Université de Belgrade, en date du 13 novembre 2019 (format A4, marges de 20 mm, interligne simple, police Times New Roman, taille 12 pour le texte principal).

La thèse est rédigée en français et comprend une page de titre en français, suivie de pages de titre en anglais et en serbe, une page contenant des informations sur les directeurs de thèse et les membres du jury en serbe, une page de remerciements en français et en serbe, un résumé de la thèse en français, anglais et serbe (trois pages au total), un résumé de la thèse en français, une liste de quatre pages d'acronymes et d'abréviations utilisés dans la thèse, quatorze pages de table des matières détaillée, le texte de la thèse divisé en chapitres, une bibliographie de soixante-dix pages comprenant 850 références au total, une biographie en français et en serbe (quatre pages), un résumé étendu de sept pages de la thèse en serbe, une déclaration d'authenticité, une déclaration d'équivalence entre la version imprimée et la version électronique de la thèse, et une déclaration d'utilisation (trois pages au total).

La thèse est divisée en deux parties principales, en plus de l'introduction et de la conclusion. Chaque partie est subdivisée en deux titres (quatre titres au total), et chaque titre

est à son tour divisée en deux chapitres (huit chapitres au total). La première partie est intitulée « Approfondissement des rapports entre droit constitutionnel et droit de l'Union européenne ». Le premier titre de la première partie est intitulée « L'identité constitutionnelle européenne », et le deuxième titre est intitulée « L'identité constitutionnelle nationale dans l'ordre juridique européen ». Le premier chapitre du premier titre est intitulé « Les éléments constitutifs de l'identité constitutionnelle européenne », tandis que le deuxième chapitre est intitulé « La primauté du droit de l'Union comme une caractéristique identitaire de l'ordre juridique de l'UE ». Le deuxième titre est divisé en un premier chapitre intitulé « L'identité constitutionnelle à l'intersection des deux ordres juridiques : européen et national », et un deuxième chapitre intitulé « Identité constitutionnelle et élargissement européen : défis et perspectives dans l'Europe de l'Est ». La deuxième partie de la thèse, intitulée « L'adaptation constitutionnelle de la Serbie dans la perspective de son adhésion à l'Union européenne », est divisée en deux titres : le premier intitulé « La complexité renforcée des enjeux identitaires de l'intégration européenne des Balkans », et le deuxième intitulé « Les conséquences constitutionnelles de la perspective d'adhésion de la Serbie à l'Union européenne ». Le premier titre est composé de deux chapitres, le premier intitulé « L'intégration différenciée et l'identité européenne », et le second intitulé « L'élargissement remodelé et l'intégration européenne des Balkans occidentaux ». Le dernier titre est composée d'un premier chapitre intitulé « La transformation de l'ordre juridique de la République de Serbie : Les réformes constitutionnelles induites par le processus d'adhésion à l'UE - entre nécessité et adaptation », et un deuxième chapitre intitulé « L'identité constitutionnelle et les défis identitaires de la République de Serbie dans la perspective de l'intégration européenne ».

Conformément au Règlement sur la procédure de vérification de l'originalité des thèses de doctorat soutenues à l'Université de Belgrade, en date du 20 juin 2018, la Bibliothèque universitaire "Svetozar Marković" a procédé à une vérification de l'originalité de la thèse de doctorat à l'aide du logiciel *iThenticate*. L'indice de similitude est de 4 %, et les similitudes individuelles détectées avec d'autres textes publiés sont inférieures à 1 %.

Les directeurs de thèse, le Professeur Branko M. Rakić et le Professeur Émérite Jean-Denis Mouton, ont donné une évaluation positive de l'originalité de la thèse de doctorat, constatant que l'indice de similitude mentionné est le résultat des citations, des données bibliographiques, des références aux dispositions légales, notamment celles de l'Union européenne et de sa jurisprudence, ainsi que des citations de différentes décisions de justice, de l'utilisation de termes juridiques communs et des informations, ainsi que des références bibliographiques à la littérature utilisée.

2. Sujet et objectif de la thèse

La thèse de doctorat de Marija Vlajković est structurée en deux parties qui offrent une analyse systématique des questions constitutionnelles liées à l'intégration européenne et aux défis identitaires tant pour l'ordre juridique de l'Union européenne que pour les systèmes juridiques des pays candidats, notamment la République de Serbie. L'étude de cette thèse se concentre sur une analyse approfondie du pouvoir transformateur du processus d'intégration européenne des pays des Balkans occidentaux, avec une attention particulière portée à la République de Serbie dans son processus d'adhésion à l'Union européenne. En tant qu'État

candidat, la Serbie est engagée dans une (re)construction de sa réalité politique tout en traversant une transition démocratique tant de son système politique que juridique. Le processus de transformation constitutionnelle en Serbie prend une dimension cruciale avec l'adoption de la Constitution de 2006, qui, face à une nouvelle crise politique, a mis l'accent sur la préservation de l'intégrité territoriale. Par ailleurs, cette Constitution a ancré l'engagement de la Serbie à respecter les valeurs et principes européens partagés avec d'autres États européens. Le processus d'eupéanisation, bien qu'il exerce une influence considérable sur la redéfinition des éléments de l'identité constitutionnelle, n'altère pas l'existence d'un « noyau constitutionnel » fermement établi, tant dans le texte constitutionnel que dans la réalité juridique et politique de la République de Serbie.

La première partie de cette thèse se concentre sur l'analyse des éléments constitutifs qui sous-tendent l'ordre juridique de l'Union européenne, et en conséquence, des éléments qui composent l'identité constitutionnelle européenne. De surcroît, l'identité constitutionnelle de l'Union européenne est examinée à travers le prisme des relations de plus en plus étroites entre le droit constitutionnel national et le droit de l'Union européenne. La deuxième partie de la thèse explore les défis constitutionnels auxquels la République de Serbie est confrontée dans le cadre de son processus d'adhésion à l'ordre juridique de l'Union européenne. Outre l'examen des processus d'adaptation et d'harmonisation du système juridique, une attention particulière est accordée aux réformes constitutionnelles en Serbie, qu'elles résultent du processus d'intégration à l'Union européenne ou qu'elles soient spécifiques à son ordre juridique interne. Par ailleurs, le processus d'eupéanisation de l'ordre constitutionnel national est analysé à travers l'identification des changements nécessaires pour adapter les bases du système juridique, tout en déterminant les particularités du cadre constitutionnel serbe. Le lien central entre ces deux parties principales réside dans l'analyse de l'adaptation constitutionnelle de la Serbie aux fondements de l'identité constitutionnelle de l'Union européenne, ainsi que dans la délimitation des frontières constitutionnelles lors de la transformation du système juridique national dans le cadre des processus d'eupéanisation et d'intégration européenne.

3. Hypothèses fondamentales guidant la recherche

La candidate a formulé trois hypothèses de travail principales : une hypothèse centrale et deux hypothèses complémentaires, chacune correspondant à une des deux parties principales de la thèse, reliées de manière cohérente et logique. Ces hypothèses, initialement exposées dans le projet de la thèse, ont été développées et approfondies au cours du processus de recherche et de rédaction, où elles sont explicitées et examinées de manière détaillée.

La première hypothèse stipule que « Les défis constitutionnels et identitaires liés aux spécificités de la relation entre les États membres et l'UE influençant non seulement l'évolution de l'ordre juridique de l'UE, mais également la transformation juridique et constitutionnelle des pays candidats ». Cette hypothèse constitue le fondement de la thèse, reliant de manière logique les hypothèses qui sous-tendent les deux parties principales du travail. En posant cette hypothèse comme centrale, la candidate entend mettre en lumière les enjeux majeurs qui soulèvent des défis, voire des causes de conflits potentiels, dans les relations dynamiques entre les ordres juridiques des États membres et le droit de l'Union européenne. À travers une analyse rigoureuse, la candidate cherche à établir dans quelle mesure le système juridique unique

instauré par l'arrêt *Costa v ENEL* a évolué et si le développement de l'Union européenne a entraîné une relativisation des éléments constitutifs de l'identité constitutionnelle européenne. Par ailleurs, la candidate examine le développement de la notion de « systèmes juridiques intégrés » et son impact sur les fondements de la construction européenne, ainsi que sur les politiques et processus d'élargissement. Dans sa démonstration, elle souligne l'influence réciproque de ces facteurs. Cette hypothèse établit également un lien de causalité entre la transformation (constitutionnelle) et l'intégration des ordres juridiques nationaux dans le cadre juridique de l'UE, ainsi que les défis constitutionnels au sein de l'Union. En identifiant les défis actuels et futurs, les questions non résolues et les tensions constitutionnelles, la candidate met en exergue la complexité croissante de la méthodologie d'adhésion et l'importance accordée, dans la politique d'élargissement actuelle, aux valeurs et principes fondamentaux proclamés à l'article 49 du Traité sur l'Union européenne, considérés comme cruciaux pour le progrès futur de la République de Serbie dans le processus d'intégration européenne.

La deuxième hypothèse, « L'identité constitutionnelle de l'UE est un concept juridiquement complexe, construit au fil des décennies, qui se manifeste dans l'UE d'aujourd'hui à travers les questions définissant, d'une part, les limites de la souveraineté des États membres, et d'autre part, les limites du principe de primauté du droit de l'UE », oriente la première partie de la thèse. Elle examine la viabilité d'une identité européenne unifiée, fondée sur des éléments communs qui constituent également le socle du constitutionnalisme européen au sens matériel, tout en prenant en compte la protection de l'identité constitutionnelle nationale des États membres. Cette hypothèse soulève également la question de savoir si les concepts directement issus des prérogatives de souveraineté des États membres s'opposent toujours à l'ordre juridique de l'Union européenne et au principe de primauté du droit européen.

La troisième hypothèse, qui sous-tend la deuxième partie de la thèse, énonce que « Le système juridique de la République de Serbie, en tant que pays candidat à l'adhésion à l'UE, est en cours d'« européanisation », ce qui pose des défis en termes de transformation juridique en tenant compte des spécificités de son ordre constitutionnel ». La candidate postule que l'identité constitutionnelle ne découle pas uniquement du texte constitutionnel actuel, mais se forge également à travers l'histoire constitutionnelle, les transformations politiques et l'évolution constitutionnelle dans un contexte sociojuridique. Par une analyse détaillée, la candidate cherche à démontrer que, dans un processus aussi dynamique et juridiquement exigeant que l'intégration européenne, la question identitaire revêt une importance fondamentale, constituant l'essence de l'existence même de la constitution et de ses institutions. L'identité constitutionnelle de la République de Serbie inclut des valeurs constitutionnelles spécifiques qui, doivent être préservées et protégées dans le cadre de l'adaptation de l'ordre juridique et constitutionnel serbe à celui de l'Europe. Afin d'éviter de futures crises dans les prochaines phases de l'intégration européenne, la candidate insiste sur l'importance de définir avec précision les éléments constitutifs de l'identité constitutionnelle serbe, tant dans l'ordre juridique interne que dans ses relations avec l'ordre juridique européen.

Les recherches menées ont pleinement confirmé l'ensemble des hypothèses. Les positions de la candidate quant à la validation de ces hypothèses ont été exhaustivement et minutieusement justifiées.

4. Bref aperçu du contenu de la thèse

Les résultats de la recherche menée par la candidate, Marija Vlajković, sont présentés au travers de huit chapitres qui forment un ensemble systématique et cohérent. L'introduction expose, quant à elle, l'objet de la thèse, ses objectifs, le cadre méthodologique, les hypothèses de recherche, ainsi que les résultats attendus et la contribution scientifique apportée par ce travail. À l'issue de ces huit chapitres, une section distincte est dédiée aux considérations conclusives.

Dans le premier chapitre du premier Titre, la candidate examine le concept des valeurs européennes sous deux angles distincts : d'une part, comme une base solide de l'Union européenne et de son identité politique et juridique, et d'autre part, comme « un guide » pour les pays aspirant à devenir membres de l'Union. La candidate soutient que les valeurs européennes dépassent largement leur objectif initial et leur introduction symbolique visant à renforcer le processus de création d'une union politique. L'introduction ultérieure de dispositions impératives qui insistent sur le respect et la préservation des valeurs comme condition pour l'adhésion des pays d'Europe centrale et orientale, nous amène à aborder la question de la compréhension du concept lui-même, de son contenu juridique et finalement de sa protection. Dans ce chapitre, une attention particulière est accordée à la judiciarisation du concept de « valeurs communes », parallèlement à la constitutionnalisation de l'ordre juridique de l'UE. En tant que facteur unificateur dans les domaines juridique et sociopolitique, les valeurs apparaissent comme le socle constitutionnel de l'Europe et de tous les États européens. À cet égard, la candidate souligne que les questions sur lesquelles il n'existe pas de consensus dans les relations entre les ordres juridiques au sein de l'Union partagent une base commune fondée sur des valeurs. Avec l'élargissement de l'UE et, plus particulièrement, avec l'approfondissement de l'intégration européenne, les valeurs deviennent le fondement politique justifiant les tendances politiques et les évolutions juridiques au sein de l'Union européenne. Sur le plan interne, les actes des institutions européennes tirent leur légitimité politique de ces « valeurs communes », qui reflètent la réalité politique de l'unité au sein de l'Union. Il apparaît dès lors naturel que le lien entre ces valeurs et le développement de l'identité constitutionnelle européenne soit renforcé, même si ces deux concepts demeurent des constructions artificielles. Tout cela, selon la candidate, appuie l'hypothèse selon laquelle les valeurs jouent un rôle de légitimation du projet européen, se manifestant à travers l'unité dans la diversité au sein du processus d'intégration européenne. Les valeurs communes sur lesquelles repose l'Union sont, aujourd'hui plus que jamais, perçues comme des catalyseurs du processus constitutionnel européen et comme le fondement de l'identité constitutionnelle européenne. Leur analyse et leur interprétation correcte se révèlent donc cruciales pour le premier volet de cette thèse. Un autre motif réside dans le fait que, selon la candidate, l'identification des valeurs constitutionnelles « communes » et des traditions des États membres constitue une tâche particulièrement ardue.

En outre, le deuxième chapitre du même Titre explore les doctrines constitutionnelles des cours constitutionnelles des États membres dans le cadre du dialogue judiciaire entre ces dernières et l'Union européenne. L'objectif de ce chapitre est d'illustrer le développement du principe de primauté du droit de l'Union, un autre élément constitutif de l'identité constitutionnelle européenne, ainsi que ses conséquences juridiques sur les relations entre les

ordres juridiques au sein de l'Union. Bien que ce principe ait été établi dès 1964, il a d'abord été perçu comme absolu par les juridictions des Communautés. Toutefois, dans le cadre du processus d'intégration européenne, grâce à l'activisme des cours constitutionnelles des États membres, de nombreuses limitations ont été imposées à ce principe, le relativisant ainsi, par le biais du dialogue judiciaire au sein de l'Union. Les décisions judiciaires analysées par la candidate montrent clairement que la Cour de justice de l'Union européenne, dans son activisme en faveur de l'intégration, s'est montrée encline à une interprétation absolue du principe de primauté du droit communautaire. Le premier volet de la thèse examine également l'impact profond de la jurisprudence des cours constitutionnelles nationales, qui visent à préserver la souveraineté juridique des États membres face au droit de l'Union. Ce dialogue judiciaire, ainsi que l'activisme judiciaire de part et d'autre, reflète l'évolution des Communautés vers l'Union et la complexification des relations juridiques en son sein. Par ailleurs, la candidate souligne que les affaires récentes portées devant la Cour de justice indiquent clairement que l'héritage juridique établi par l'arrêt Costa a pris une nouvelle direction, marquée par une résistance croissante des cours nationales à l'égard de l'interprétation originelle du principe de primauté du droit de l'Union.

Dans le cadre de la préservation de la souveraineté des ordres juridiques constitutionnels des États membres face à l'ordre juridique de l'Union européenne, une partie substantielle de l'analyse menée par la candidate dans cette thèse est consacrée à l'examen approfondi du concept d'identité constitutionnelle des États membres. Cette analyse constitue le cœur du deuxième Titre de la première partie de la thèse. La candidate soutient que l'identité constitutionnelle, dans le contexte complexe de l'intégration européenne, remplit une double fonction : d'une part, elle est mobilisée par les juridictions supérieures des États membres pour garantir la protection de l'essence constitutionnelle et l'autonomie de leur ordre juridique, et d'autre part, elle est reconnue par l'Union européenne, afin de réaffirmer la maxime fondatrice de l'identité européenne : « unie dans la diversité ». L'identité constitutionnelle, selon la candidate, repose sur des valeurs constitutionnelles qui assurent un équilibre entre l'Union européenne et les différents systèmes juridiques qui coexistent en son sein.

L'objet principal de cette partie du travail est de déterminer les spécificités constitutionnelles des ordres juridiques de certains États membres, telles qu'elles se reflètent dans la jurisprudence de leurs cours constitutionnelles en rapport avec le droit de l'Union européenne. À l'inverse, le respect de l'identité constitutionnelle par l'Union, selon la candidate, n'a jusqu'à présent émergé que de manière subtile dans la jurisprudence de la Cour de justice de l'Union européenne, notamment à travers les conclusions des avocats généraux, mais il est récemment devenu un point central du dialogue entre les cours nationales et la Cour de justice. L'analyse de ce chapitre met en lumière que le concept d'identité constitutionnelle, ancré dans les valeurs constitutionnelles, établit un équilibre entre l'unité de l'Union et la diversité des systèmes juridiques qui la composent. Dans cette section, la candidate analyse également le développement du principe de protection de l'identité constitutionnelle nationale dans les cadres juridiques européens, ainsi que son acceptation progressive par les organes judiciaires de l'Union européenne, conséquence du renforcement de l'identité constitutionnelle européenne.

Dans le deuxième chapitre du deuxième Titre, l'objectif principal de la candidate est de démontrer que le développement ultérieur de l'identité constitutionnelle ne doit en aucun cas

être interprété comme une « carte blanche » que les États membres pourraient invoquer pour résister ou appliquer de manière inadéquate le droit de l'Union européenne. Selon Marija Vlajković, l'identité constitutionnelle doit toujours être forgée à partir de l'essence des valeurs, traditions et principes qui confèrent à l'ordre juridique constitutionnel son caractère unique. Bien entendu, la candidate souligne qu'il appartient à la cour constitutionnelle de chaque État membre d'évaluer la substance et le contenu de l'identité constitutionnelle, en tenant compte de toutes les circonstances spécifiques à chaque affaire, afin d'éviter toute utilisation abusive par l'État membre concerné.

En prolongement logique de l'analyse de la crise des valeurs, la candidate examine dans ce deuxième chapitre les cas de la Hongrie et de la Pologne, ainsi que ceux de la Bulgarie et de la Roumanie, en s'attachant aux motivations juridiques et politiques invoquées pour la protection de l'identité constitutionnelle nationale, tant du point de vue interne que du point de vue européen. L'objectif de la candidate dans cette section est de présenter l'identité constitutionnelle comme un « complément » à l'ordre juridique de l'Union européenne, et donc comme un élément constitutif de l'identité constitutionnelle européenne, plutôt que comme un obstacle ou une résistance aux valeurs européennes ou à l'idée même de « commun ». Pour le bon fonctionnement des ordres juridiques au sein de l'Union, la candidate soutient, sur la base de l'analyse menée, que l'identité constitutionnelle ne doit pas être perçue comme le dernier « refuge » juridique et politique servant à justifier le non-respect du droit de l'Union européenne. Dans cette partie, l'identité constitutionnelle des États membres est étudiée à travers l'évolution de l'identité européenne, et certaines recommandations sont formulées pour une meilleure compréhension et application de ce concept dans le cadre des futurs élargissements de l'Union européenne.

Dans le cadre de la deuxième partie de cette thèse, le premier chapitre du premier Titre introduit l'analyse sur l'adaptation du système juridique de la République de Serbie dans le processus d'intégration européenne. La candidate met tout d'abord en exergue les positions décisives des institutions européennes quant à la préservation et au renforcement de l'identité constitutionnelle européenne dans le contexte de la poly-crise affectant à la fois le système juridique et politique de l'Union européenne, ainsi que dans celui de la politique d'élargissement de l'Union. Marija Vlajković considère que la sauvegarde des valeurs communes constitue une condition essentielle au bon fonctionnement de l'Union européenne. Dans le cadre de la crise des valeurs, conséquence des défis identitaires posés par la relation entre les nouveaux États membres et l'Union européenne, la candidate souligne que l'Union européenne a formulé de nombreuses solutions politiques et présenté un certain nombre de propositions juridiques. Ces propositions visent à surmonter les difficultés liées à l'approfondissement du processus d'intégration européenne et à renforcer la cohésion au sein de l'UE. En conséquence, la candidate souligne que la question des nouveaux élargissements de l'Union est désormais abordée avec beaucoup plus de prudence, tant au sein des ordres juridiques des États membres qu'au niveau supranational. Par ailleurs, ces problématiques, ainsi que les nombreux défis résultant du dilemme entre « approfondissement » et « élargissement » de l'UE, placent au centre de l'analyse le concept d'intégration différenciée,

Les précédents élargissements de l'UE et la transformation des systèmes juridiques des États ayant rejoint l'Union au cours des deux dernières décennies peuvent servir de modèle à la République de Serbie, en illustrant comment les réformes constitutionnelles, stimulées par

le processus d'intégration européenne, prennent forme. C'est précisément l'objet de l'étude de la candidate dans le deuxième chapitre de ce même Titre. Le processus d'élargissement vers l'Europe centrale et du sud-est au début du XXIe siècle, tel que le présente la candidate, permet de mieux comprendre le développement des accords de stabilisation et d'association, leur mise en œuvre, l'évaluation des critères de Copenhague, ainsi que la manière dont la Commission européenne a évalué les progrès réalisés chaque année avant l'adhésion officielle des États à l'Union. Pour la plupart des pays désormais membres de l'UE, le principal défi consistait à surmonter l'écart entre les exigences de l'intégration européenne d'un côté, et la rigidité de leurs modèles constitutionnels respectifs de l'autre. Une véritable « révolution constitutionnelle » est particulièrement visible dans le cas du dernier membre intégré, la République de Croatie, où la réforme constitutionnelle a été formellement et substantiellement déterminée par les négociations d'adhésion à l'UE, ainsi que par une politique de conditionnalité plus stricte que celle appliquée aux adhésions précédentes de la Roumanie et de la Bulgarie.

La contribution majeure de cette thèse réside dans les deux derniers chapitres du dernier Titre, consacrés aux défis de l'adaptation des bases du système juridique de la République de Serbie à l'ordre juridique de l'Union européenne. Ce titre accorde une attention particulière aux réformes constitutionnelles et à l'eupéanisation du système constitutionnel serbe. Marija Vlajković souligne la nécessité de réformes constitutionnelles dans le cadre du processus d'adhésion de la Serbie à l'Union européenne. Ce processus a non seulement orienté la direction des réformes constitutionnelles, mais il a également eupéanisé la procédure de modification constitutionnelle, l'alignant sur les traditions constitutionnelles européennes. Afin de mieux appréhender la complexité juridique et politique d'un processus d'intégration européenne, la candidate propose une analyse concise mais approfondie du processus d'intégration européenne, des négociations, et de leur impact sur les réformes constitutionnelles en République de Serbie. Dans ce premier chapitre, la candidate conduit une analyse détaillée des réformes constitutionnelles complexes qu'a traversées et continue de traverser l'ordre juridique serbe. Ces réformes, loin de résulter uniquement de l'adaptation à la réalité politique, représentent également une adaptation spécifique du système constitutionnel serbe aux exigences de l'intégration européenne. Vlajković explicite en détail les obligations constitutionnelles découlant des chapitres de négociation 23 et 24, ou du Cluster 1, qui traite spécifiquement des « fondamentaux » ou « droits fondamentaux », selon la dernière méthodologie révisée. La candidate examine des questions spécifiques telles que la garantie de l'État de droit, valeur intrinsèque à la Constitution serbe, en mettant un accent particulier sur l'indépendance du pouvoir judiciaire en Serbie, ainsi que sur les articles spécifiques de la Constitution ayant fait l'objet d'amendements afin d'assurer le respect de cette valeur, ainsi que d'autres valeurs européennes connexes. En plus de présenter de manière détaillée les réformes constitutionnelles concrètes, ce chapitre se penche sur les documents et actes juridiques adoptés par l'ensemble des parties prenantes dans ce processus d'adaptation constitutionnelle, indéniablement externalisé, aux exigences de l'intégration européenne continue.

Le dernier chapitre de cette thèse est consacré à l'analyse des défis relatifs à la (re)définition de la souveraineté nationale, considérée comme une valeur suprême dans tout ordre juridique. Dans le cadre de l'intégration européenne, la candidate examine également la formation de l'identité constitutionnelle de la Serbie, qu'elle définit, à l'instar de nombreux auteurs nationaux, comme une catégorie « dynamique ». À cet égard, l'objet de la recherche de

la candidate dans cette section est la manière de définir les éléments « variables » et nécessairement « évolutifs » de la Constitution de la République de Serbie, en mettant particulièrement l'accent sur l'importance de déterminer le *specificum* de notre ordre juridique constitutionnel.

L'analyse de la candidate se concentre sur la complexité de l'identité constitutionnelle de la République de Serbie, en particulier dans le cadre de la définition des éléments immuables face à la dynamique de l'intégration européenne. La candidate aborde cette identité à travers le texte actuel de la Constitution de la République de Serbie, mais également au regard de l'héritage politico-juridique et de la réception sociale des tendances politiques en Serbie. En identifiant les principes fondamentaux et immuables, ainsi que les caractéristiques constitutionnelles, Marija Vlajković explore les éléments constitutifs de notre identité dans une réalité politique en constante évolution. Selon la candidate, la question de l'intégrité territoriale de la Serbie et celle du « Kosovo » constituent des aspects déterminants de la spécificité de la Constitution moderne de la Serbie, sans toutefois représenter la seule spécificité identitaire de l'ordre juridique constitutionnel serbe.

La candidate souligne que de nombreux facteurs juridiques et politiques contribuent à la (re)formation de l'identité constitutionnelle. Toutefois, il est essentiel de définir ce qui constitue l'essence même de l'esprit, de la tradition, ainsi que de la lettre de la Constitution de la République de Serbie, de ses valeurs et objectifs constitutionnels, afin que, même dans la dynamique constitutionnelle imposée par le processus d'intégration européenne, un narratif identitaire soit maintenu. Ce narratif caractérise non seulement l'ordre juridique interne, mais aussi la future relation de la Serbie avec l'ordre supranational, tel que celui de l'Union européenne. La candidate examine l'identité constitutionnelle à la lumière du projet politique actuel et identifie les éventuels « fronts » identitaires, tout en insistant sur l'importance de leur préservation pour garantir la souveraineté de l'ordre juridique serbe.

L'objectif principal de la candidate, à travers ce dernier Titre, est de déterminer, via le processus constitutionnel et dans le contexte de l'intégration européenne, les caractéristiques clés et les éléments « immuables » de l'ordre juridique national. Cette démarche revêt une importance capitale pour l'adhésion future de la Serbie à l'Union européenne. La candidate souligne qu'une analyse anticipée et une définition claire de l'essence constitutionnelle de la Serbie permettront de prévenir d'éventuelles ambiguïtés et d'éviter l'instrumentalisation politique de l'identité constitutionnelle dans des situations ad hoc. Cela contribuera également à réduire les incertitudes susceptibles de surgir au cours du processus d'adaptation constitutionnelle exigé par l'intégration européenne.

5. Résultats obtenus et contribution scientifique de la thèse

Il convient tout d'abord de souligner que la thèse de doctorat de Marija Vlajković est la première thèse réalisée dans le cadre du programme de la Cotutelle internationale, entre la Faculté de Droit de l'Université de Belgrade, et l'Université de Lorraine.

Les résultats et la contribution scientifique de cette thèse résident dans l'analyse approfondie des interactions entre les caractéristiques constitutionnelles spécifiques de la Serbie et les nouveaux défis constitutionnels engendrés par la dynamique du processus d'intégration européenne. À travers cette recherche détaillée, la candidate détermine le niveau

d'adaptation constitutionnelle requis ainsi que le degré d'harmonisation des fondements du système juridique serbe avec l'ordre juridique de l'Union européenne. Elle apporte ainsi des orientations concrètes pour préparer le système constitutionnel serbe à une intégration plus harmonieuse au sein du « mosaïque » constitutionnel de l'Union européenne, notamment dans le cadre d'une identité constitutionnelle européenne complexe.

Étant donné que cette thèse a été rédigée dans le cadre de la cotutelle en langue française, elle revêt une contribution particulière en permettant à la communauté scientifique française, issue d'un État membre de l'UE, ainsi qu'à celle de la République de Serbie, candidate à l'adhésion à l'UE, de mieux appréhender la complexité des enjeux relatifs tant aux dynamiques internes qu'externes du processus d'intégration européenne. En outre, cette thèse offre un éclairage détaillé sur les défis constitutionnels qui découlent inévitablement de la transformation du système juridique au cours de ce processus. En liant les questions constitutionnelles, au cœur même de l'identité constitutionnelle européenne, à la politique d'élargissement de l'Union européenne, elle met en lumière la complexité des processus de consolidation de l'ordre juridique de l'UE. Un des objectifs spécifiques de cette thèse est également de relier les défis juridiques actuels au sein de l'UE, qui freinent son évolution constitutionnelle, à la complexification croissante du processus d'adhésion des pays des Balkans, tels que la République de Serbie.

La contribution de cette thèse est tout aussi importante sur le plan national – en Serbie, en particulier à travers une analyse approfondie de l'harmonisation et de l'adaptation du système juridique serbe au processus d'intégration européenne, entamé depuis plus de deux décennies. Elle accorde une attention particulière aux réformes constitutionnelles et à leur alignement avec les valeurs fondamentales européennes. Les défis constitutionnels posés par l'adhésion à l'Union européenne sont examinés à la lumière des spécificités du système juridique serbe, tout en prenant en compte les valeurs et principes propres à l'identité constitutionnelle du pays. L'objectif de cette thèse est d'insister sur l'importance de déterminer le contenu du noyau dur constitutionnel inaltérable de l'ordre juridique serbe. En adoptant une conception dynamique de l'identité constitutionnelle, la candidate explore la transformation politico-juridique de la République de Serbie, une évolution qui dépasse les termes de l'actuelle Constitution. La question de l'identité constitutionnelle serbe revêt une importance particulière, que la candidate aborde également sous l'angle de l'adhésion future de la Serbie à l'UE. En outre, dans le contexte des poly-crisis actuelles au sein de l'Union européenne, qui complexifient sans aucun doute la méthodologie d'élargissement appliquée à la Serbie, une meilleure compréhension des questions identitaires liées au système constitutionnel serbe s'avère cruciale. Cela est essentiel non seulement pour le processus d'intégration européenne, mais également en vue de l'adhésion future de la Serbie à l'Union européenne.

6. Conclusion

Après avoir examiné et évalué la thèse de doctorat intitulée « L'adaptation des bases du système juridique national dans la perspective d'adhésion de la Serbie à l'Union européenne – Contribution à l'étude des rapports entre droit de l'Union et droit constitutionnel », présentée par la candidate Marija Vlajković, le Comité pour l'examen et l'évaluation constate que cette thèse a été réalisée conformément à la proposition approuvée. La thèse se distingue par une

approche méthodologique rigoureuse, un concept bien conçu, et par une utilisation cohérente et harmonieuse de la littérature scientifique pertinente.

La thèse, dans l'ensemble de ses parties et résultats exposés, a été menée dans le strict respect des règlements en vigueur et des pratiques académiques en usage à l'Université de Belgrade – Faculté de droit, ainsi qu'à l'Université de Lorraine.

La thèse représente, dans toutes ses composantes et résultats, un travail scientifique original, issu d'un processus de recherche indépendant et d'une réflexion critique approfondie.

Au vu de ces éléments, à savoir que la thèse de la candidate Marija Vlajković, intitulée « L'adaptation des bases du système juridique national dans la perspective d'adhésion de la Serbie à l'Union européenne – Contribution à l'étude des rapports entre droit de l'Union et droit constitutionnel », est le fruit d'une recherche autonome, fondée sur des analyses et réflexions approfondies, et compte tenu de tout ce qui a été exposé dans le rapport précédent, la Commission a le plaisir de

PROPOSER

au Conseil Scientifique et Pédagogique de l'Université de Belgrade – Faculté de droit d'accepter cette thèse en vue de sa soutenance publique, et de désigner le jury devant lequel Marija Vlajković défendra sa thèse de doctorat, conformément aux dispositions de la convention signée relative à la cotutelle internationale dans le cadre de l'élaboration de cette thèse.

À Belgrade, Le 18 septembre 2024

Membres de la Commission

Dr., Dr.Sc. Atanas Semov, Professeur, Chaire « Jean Monnet »
Faculté de Droit, Université de Sofia "St. Kliment Ohridski"
Membre-correspondent de l'Académie Bulgare des sciences

Dr. Jelena Čeranić Perišić, Conseillère Scientifique
Institut de Droit Comparé

Dr. Maja Lukić Radović, Professeure Associée
Université de Belgrade – Faculté de Droit

**TO THE TEACHING AND SCIENTIFIC COUNCIL
UNIVERSITY OF BELGRADE – FACULTY OF LAW**

By the decision of the Teaching and Scientific Council of the University of Belgrade – Faculty of Law, made at the session held on June 24, 2024, and in accordance with the Agreement for International Thesis Co-mentorship (*Cotutelle*), concluded between the candidate Marija Vlajković, the University of Belgrade, and the University of Lorraine, we have been appointed as members of the Committee for the review and evaluation of the doctoral dissertation titled: **“L’adaptation des bases du système juridique national dans la perspective d’adhésion de la Serbie à l’Union européenne - contribution à l’étude des rapports entre droit de l’Union et droit constitutionnel” / “The adaptation of the foundations of the legal system of the Republic of Serbia to European Union law – a contribution to the study of the relationship between EU law and constitutional law”**, written in French language under supervision of co-mentors Professor Emeritus Dr. Jean-Denis Mouton and Professor Dr. Branko Rakić. After reviewing and evaluating the submitted doctoral dissertation, we are pleased to submit to the Academic Council of the University of Belgrade – Faculty of Law the following:

**REPORT
ON THE COMPLETED DOCTORAL DISSERTATION**

1. Basic Information about the Candidate and the Dissertation

1.1. Information about the Candidate

Marija Vlajković was born in Belgrade on October 9, 1989. She completed her primary education at "Vuk Karadžić" School in Belgrade in 2004 as a recipient of the *Vuk's Diploma*. In 2008, she graduated from the Fifth Belgrade Gymnasium with excellent marks. She enrolled at the Faculty of Law of the University of Belgrade in 2008, specializing in Business Law, and graduated in 2012 with an average grade of 8.9. In the same year, she began her master's studies in European Integration (in English), which she completed in 2014 with an average grade of 10.00, defending a master's thesis on the topic: *“Civil Protection Policy of the European Union.”* At the same time, she successfully completed a second master's degree (Master 2) in European Law (in French), specializing in *Droit de la construction européenne* at the European University Center in Nancy, University of Lorraine, France (Centre Européen Universitaire (CEU Nancy)), where she was the top-ranked student in the program affiliated with the University of Belgrade.

She is currently a doctoral student in the scientific field of International Law at the University of Belgrade – Faculty of Law, having successfully defended the project for her doctoral dissertation titled *“The adaptation of the foundations of the legal system of the Republic of Serbia to European Union law – a contribution to the study of the relationship between EU law and constitutional law”*, with an average grade of 10.00 in all completed exams and pre-defense obligations. Simultaneously, she is a doctoral candidate in Public Law

at the University of Lorraine, within the *Institut de Recherches sur l'Evolution de la Nation et de l'Etat (IRENEE)* at the Doctoral School for Legal, Political, Economic, and Organizational Sciences at the University of Lorraine (ED SJPEG, Nancy, France), as part of the international Thesis Co-mentorship program (Cotutelle) between the University of Belgrade and the University of Lorraine. She defended her doctoral dissertation project before the committee at the Faculty of Law, University of Belgrade, in 2021.

Marija Vlajković was awarded the French Government Scholarship for doctoral academic studies in France within the framework of the International Thesis Co-mentorship program– *Cotutelle*, for three academic years, from 2018 to 2021. Thanks to this scholarship, she spent part of each academic year in Nancy, France, where she attended doctoral courses and collaborated with her co-mentor, Professor Emeritus Dr. Jean-Denis Mouton, at the Faculty of Law, University of Lorraine. Marija was also a recipient of the GradUs Global Scholarship, as well as the Leonard Euler Scholarship, funded by the German Academic Exchange Service (DAAD). As part of these programs, she conducted a portion of her thesis research during extended stays at the Europa-Institut of Saarland University (*Universität des Saarlandes, Germany*). In 2019, she participated and finalized three training programs on human rights protection in the European Union, organized by the CEELI Institute in Prague, Czech Republic. During the 2021/2022 academic year, Marija spent a semester at the University of Paris 1 Panthéon-Sorbonne, as part of the Erasmus+ student mobility program, conducting research for her doctoral dissertation at the Doctoral School of International and European Law (*Institut de Recherche en Droit International et Européen de la Sorbonne (IREDIÉS)*).

Since 2017, Marija Vlajković has been employed at the Faculty of Law, University of Belgrade. Since the 2018/2019 academic year, she has held the position of a Teaching Assistant for the course *Introduction to European Integration Law* at the Department of International Law and International Relations. Marija has been involved in numerous national and international projects, and since becoming a Teaching assistant, she has participated in six international academic projects funded by the EU, as well as in a strategic project at the Faculty of Law, University of Belgrade. She has written and published 17 academic papers (articles and book chapters) and has presented at more than 20 international and national conferences and scholarly events.

In her previous work experience, Marija was employed at the Ministry of European Integration (formerly the Office for European Integration of the Government of the Republic of Serbia) until the end of 2017. This position followed her professional training at the Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Serbia in the European Union Sector, as well as an internship at the Delegation of the European Union to the Republic of Serbia in the Department for European Integration and Economic Cooperation, and the Department for EU Operations and Projects. She has also worked on projects in the non-governmental sector.

Marija speaks English and French fluently and uses both languages professionally. Since 2013, she has been on the official list of translators for the UNHCR (United Nations High Commissioner for Refugees) for French and English, where she actively participates in asylum application and procedure processes. She has also been engaged as a translator for French and English for several Council of Europe missions in the Republic of Serbia during presidential and parliamentary elections.

The candidate has authored the following academic papers:

1. "The EU Energy Policy from the Perspective of an EU Candidate Country: The Republic of Serbia", Proceedings of the international conference "Maastricht 30", eds. Marinkás György, Central European Academy, Budapest, accepted, in print;
2. "The External Influence on Constitutional Identity: Comparing Estonia and Serbia", co-authored with Merike Ristikivi and Katre Lukahama, in *Law, Culture and Identity in Central and Eastern Europe: A Comparative Engagement*, eds. Cosmin Cercel, Alexandra Marcescu, Mirosław Sadowski, Routledge, 2023, pp. 212-239;
3. "Building Transversal Skills and Competences in Legal Education", co-authored with Valerija Dabetić, in *Modernising European Legal Education (MELE)*, eds. MT. Giegerich, O. Gstrein, M. Froelich, Springer, 2023, pp. 93–106;
4. "La Cybersécurité dans les Balkans Occidentaux : Le Cadre pour la Coopération Européenne", *Lettre de l'Est*, N° 31, pp. 11-16;
5. "External Differentiation and EU Values after Withdrawal from the EU in Comparison to the Status of the States Under Enlargement Policy", co-authored with Jelisaveta Tasev, Proceedings of the international conference *Challenges and Perspectives of Legal System Development in the 21st Century*, Faculty of Law, University of Banja Luka, pp. 541-557;
6. "La République de Serbie et l'Union européenne : un pas en avant, un pas en arrière", co-authored with Jelisaveta Tasev, *Lettre de l'Est*, N° 28, pp. 10-17;
7. "The Importance of Reshaping the European Identity for the European Integration Process of Serbia", in *International Organizations: Serbia and the Contemporary World*, eds. Duško Dimitrijević, Toni Milevski, Institute of International Politics and Economics, Belgrade, pp. 484-504;
8. "Identité européenne et identités nationales", co-authored with Prof. Dr. Branko M. Rakić, Proceedings of the Conference: *70 ans du Centre Européen Universitaire de Nancy: L'Europe de l'Est et l'Union Européenne: quelles perspectives?*, Bruylant, 2021, pp. 227-281;
9. "How Firm are the Bonds That Tie the EU Together? EU Rule of Law Conditionality Mechanism and the Next Generation EU Recovery Fund", co-authored with Prof. Dr. Maja Lukić Radović, Proceedings of the international conference *EU 2021: The Future of the EU in and after the Pandemic*, Faculty of Law, Josip Juraj Strossmayer University, Osijek, Croatia, May 2021, pp. 57-88;
10. "The Challenges of the Approximation of National Law with the EU Acquis in the Western Balkans in the Light of the New Enlargement Tendencies", co-authored with Jelisaveta Tasev, *Series of Papers*, Vol. 6 of the *SEE/EU Cluster of Excellence*, Europa Institut, Saarland University, pp. 85-100;
11. "Rule of Law – EU's Common Constitutional Denominator and a Crucial Membership Condition", in *ECLIC Book of Proceedings from the International Conference: EU 2020 Lessons from the Past and Solutions for the Future*, Faculty of Law, Josip Juraj Strossmayer University, Osijek, Croatia, June 2020, pp. 235-257;
12. "Conditioning in the EU's Foreign Policy: Legal and Political Challenges in Exporting Values to Its Neighborhood", Proceedings of the conference *International Public and Criminal Law in the 21st Century*, Association of International Criminal Law, 6-10 September 2020, pp. 313-323;

13. "The Lack of Uniform Understanding of the Rule of Law in the EU and its Implications on Prospective Member States", co-authored with J. Tasev, in *Iustinianus Primus Law Review 2019*, dedicated to the conference *Transitions of Legal Systems: 30 Years After the Fall of the Berlin Wall*, Faculty of Law, Ss. Cyril and Methodius University, Skopje, North Macedonia, February 2020;
14. "The EU Value Crisis – Shaken Foundations?", co-authored with Prof. Maja Lukić Radović, in *Kopaonik School of Law, Legal Life*, N° 12/2019, December 2019, pp. 407-422;
15. "Police Cooperation in the European Union – Origins, Present Status and Challenges", co-authored with Prof. Maja Lukić Radović, in *Thematic Conference Proceedings of International Significance: Archibald Reiss Days*, Vol. 1-2, Criminalistic and Police University, 2019, pp. 33-44;
16. "The Capacity of Third Countries to Negotiate Bilateral Agreements with the UK Under Withdrawal Arrangements", in *EU and Comparative Law Issues and Challenges 2019 – ECLIC 3*, Faculty of Law, Josip Juraj Strossmayer University, Osijek, Croatia, June 2019, pp. 61-78;
17. "The Development of the Principle of National Identity Protection in the Legal Order of the European Union", in *European Legislation*, Institute of International Politics and Economics, N° 66/2018, pp. 47-69.

1.2. Information about the Doctoral Dissertation

The doctoral dissertation of the candidate, titled “*L’adaptation des bases du système juridique national dans la perspective d’adhésion de la Serbie à l’Union européenne - contribution à l’étude des rapports entre droit de l’Union et droit constitutionnel*” / “The adaptation of the foundations of the legal system of the Republic of Serbia to European Union law – a contribution to the study of the relationship between EU law and constitutional law”, was written as part of the International Joint Supervision Program (Cotutelle) between the University of Belgrade and the University of Lorraine. The dissertation consists of 428 pages of core text, with a total of 512 pages, and is formatted in accordance with the current guidelines on the form and content of doctoral dissertations defended at the University of Belgrade as of 13 November 2019 (A4 format, 20mm margins, single-line spacing, Times New Roman font, size 12 for the main text).

The dissertation is written in French language and includes a title page in French, followed by title pages in English and Serbian, a page containing information about the supervisors and members of the dissertation evaluation committee in Serbian, an acknowledgment page in both French and Serbian, a summary of the doctoral dissertation in French, English, and Serbian (a total of three pages), an abstract of the dissertation in French, a four-page list of acronyms and abbreviations used in the dissertation, a fourteen-page detailed table of contents, the body of the dissertation divided by chapters, a seventy-page bibliography containing a total of 850 references, a biography in both French and Serbian (four pages), a seven-page extended abstract of the dissertation in Serbian language, a statement of authorship,

a declaration of the equivalence of the printed and electronic versions of the dissertation, and a statement on the use of the work (a total of three pages).

The dissertation is divided into two main parts, in addition to the introduction and conclusion. Each part is subdivided into two titles (four titles in total), and each title is further divided into two chapters (eight chapters in total). The first part is titled “*Approfondissement des rapports entre droit constitutionnel et droit de l’Union européenne*” (Deepening the Relationship between Constitutional Law and EU Law). The first title of the first part is titled “*L’identité constitutionnelle européenne*” (European Constitutional Identity), and the second is titled “*L’identité constitutionnelle nationale dans l’ordre juridique européen*” (National Constitutional Identity in the European Legal Order). The first chapter within the first title is titled “*Les éléments constitutifs de l’identité constitutionnelle européenne*” (Constitutive Elements of European Constitutional Identity), while the second chapter is titled “*La primauté du droit de l’Union comme une caractéristique identitaire de l’ordre juridique de l’UE*” (The Primacy of EU Law as an Identity Characteristic of the EU Legal Order). The second title is divided into the first chapter, titled “*L’identité constitutionnelle à l’intersection des deux ordres juridiques : européen et national*” (Constitutional Identity at the Intersection of Two Legal Orders: European and National), and the second chapter, titled “*Identité constitutionnelle et élargissement européen : défis et perspectives dans l’Europe de l’Est*” (Constitutional Identity and European Enlargement: Challenges and Perspectives in Eastern Europe).

The second part of the dissertation, titled “*L’adaptation constitutionnelle de la Serbie dans la perspective de son adhésion à l’Union européenne*” (Constitutional Adaptation of Serbia in the Context of its Accession to the European Union), is divided into two titles: the first is titled “*La complexité renforcée des enjeux identitaires de l’intégration européenne des Balkans*” (The Heightened Complexity of Identity Challenges in the European Integration of the Balkans), and the second is titled “*Les conséquences constitutionnelles de la perspective d’adhésion de la Serbie à l’Union européenne*” (Constitutional Consequences of Serbia’s Prospective Accession to the European Union). The first title consists of two chapters, the first titled “*L’intégration différenciée et l’identité européenne*” (Differentiated Integration and European Identity), and the second titled “*L’élargissement remodelé et l’intégration européenne des Balkans occidentaux*” (Reshaping Enlargement Policy and the European Integration of the Western Balkans). The final title consists of the first chapter titled “*La transformation de l’ordre juridique de la République de Serbie : Les réformes constitutionnelles induites par le processus d’adhésion à l’UE - entre nécessité et adaptation*” (Transformation of the Legal Order of the Republic of Serbia: Constitutional Reforms Induced by the EU Accession Process – Between Necessity and Adaptation), and the second chapter titled “*L’identité constitutionnelle et les défis identitaires de la République de Serbie dans la perspective de l’intégration européenne*” (Constitutional Identity and Identity Challenges of the Republic of Serbia in the Context of European Integration).

In accordance with the Rules on the Procedure for Verifying the Originality of Doctoral Dissertations defended at the University of Belgrade, dated June 20, 2018, the University Library "Svetozar Marković" conducted an originality check of the doctoral dissertation using the *iThenticate* software. The similarity index is 4%, and the identified individual similarities with other published texts are less than 1%.

The supervisors, Professor Dr. Branko M. Rakić and Professor Emeritus Dr. Jean-Denis Mouton, gave a positive assessment of the originality of the doctoral dissertation, determining that the indicated similarity index is the result of citations, bibliographic data, references to legal regulations—particularly European Union law and case law—as well as quotations from various court rulings, the use of common legal terms and information, and bibliographic references to the literature used.

2. Subject and Objective of the Dissertation

The doctoral dissertation of Marija Vlajković consists of two interrelated research parts that focus on the systemic analysis of constitutional legal issues related to European integration and the identity challenges for both- the EU legal order and the legal systems of candidate countries, such as the Republic of Serbia. The subject of this dissertation is an analytical overview of the transformative power of the European integration process in the Western Balkan countries, particularly those in the EU accession process, with a special focus on the Republic of Serbia. As a candidate country on the path to the EU, Serbia is in the process of (re)building not only its political reality but is also undergoing a democratic transition of its political and legal system. The narrative of Serbia's constitutional transformation gains particular significance with the 2006 Constitution, which, in the face of a new political crisis, emphasizes the preservation of territorial integrity and unity. At the same time, this Constitution commits Serbia to respect European values and principles shared with other European countries. The process of so-called "Europeanization" has a profound influence on reshaping elements of the constitutional identity, yet it does not negate the existence of a "core constitutional identity" that is affirmed not only in the constitutional text but also in the legal and political reality of the Republic of Serbia.

The first part of the dissertation analyzes the constitutive elements that form the basis of the EU legal order and, consequently, the elements of European constitutional identity. In addition, the European Union's constitutional identity is examined through the process of deepening the relationship between national constitutional law and EU law. The second part of the dissertation focuses on the constitutional challenges that the Republic of Serbia faces within the process of its accession to the EU legal order. Besides an overview of the adaptation and harmonization of the legal system, special attention is given to the constitutional reforms within Serbia's legal order, whether they result from the European integration process or are specific to its domestic legal framework. Moreover, the process of Europeanizing the national constitutional order is analyzed by identifying the necessary changes required to adapt the foundations of the legal system while determining the specificities of Serbia's constitutional framework. The key link between the two main parts of the dissertation is the analytical examination of Serbia's constitutional adaptation to the foundations of the European Union's constitutional identity, as well as the delineation of constitutional boundaries in the transformation of the national legal system during the processes of Europeanization and European integration.

The principal aim of this doctoral dissertation is to offer a comprehensive analysis of the constitutional evolution within the context of European integration and its consequential impact on the adaptation of constitutional legal frameworks. The process of both deepening

and enlarging the European Union is inherently dynamic and complex, exerting a profound influence on the internal and external circles of European (differentiated) integration. These processes necessitate the ongoing legal and political harmonization of the legal systems of member states, as well as of candidate countries aspiring to EU membership. This dissertation endeavors to illuminate these dynamics. Moreover, the dissertation seeks to underscore the pivotal role of constitutional identity in delineating the sovereign constitutional orders of EU member states from the supranational legal order of the European Union, wherein the concept of constitutional identity acquires critical legal and political significance. Constitutional identity, undoubtedly a multifaceted construct, is predicated not only on the foundational constitutional values that underpin the legal order but also on the unique characteristics that distinguish one legal system from another.

Furthermore, in order to elucidate the complexity of the European integration process, this dissertation rigorously examines the concept of European constitutional identity, along with its central component—national constitutional identity. It further seeks to explore the underlying causes of the constitutional value crises within the European Union, as well as the stagnation of one of the EU's most crucial instruments: the enlargement policy. Continuous constitutional adaptation, fostered through effective institutional and judicial dialogue, remains an essential endeavor for all member states, as well as those situated in the peripheral, differentiated circles of European integration, such as the candidate countries for EU accession.

The first part of this dissertation aims, through a meticulous analysis of the constitutive and identity elements of both European and national legal systems, to identify the intricate challenges inherent in the European integration process. In addition, it seeks to define the legal content of the common values that constitute the essence of European constitutional identity, while also addressing the specific or exclusive values that form the core of a member state's constitutional identity. This approach facilitates a more precise articulation of the relationship between these two legal systems, particularly considering the challenges posed by the deepening of European integration and the continued expansion of the Union. The complex and multilayered nature of the issues that arise from the interplay of these legal systems is analyzed within the broader concept of a member state's constitutional identity, focusing on its protection in the contemporary EU legal order, and in the context of the ongoing European legal and political crises precipitated by inadequately defined identity issues.

Building on the analysis in the first part, the second part of this dissertation provides an in-depth examination of the constitutional and legal challenges faced by the Republic of Serbia in its process of European integration. This analysis is grounded in the previously established theoretical premises and is framed within the broader context of the continuous evolution of the EU legal order and the increasing complexity of European constitutional identity. The creation and revision of a constitution are, by nature, delicate processes, as they serve as the bedrock of state sovereignty and the legal order. Moreover, in light of the EU's emphasis on the protection of common values, which form the very foundation of the Union, particular attention is given to the rule of law and the safeguarding of human and minority rights within Serbia's legal framework, as well as to the constitutional reforms necessitated by the need to protect these values. Ultimately, considering all of the aforementioned factors, particularly the subject matter of the first part, this dissertation seeks to identify the fundamental elements of Serbia's Constitution and legal system within the context of European integration and the

ongoing process of legal adaptation. The dissertation's unique contribution lies in its thorough identification of the characteristics and elements of the constitutional identity of the Republic of Serbia, thereby elucidating the specific features of Serbia's legal system that facilitate its integration into the *sui generis* constitutional mosaic of the EU legal system, while also revealing the common values and identity foundations shared by the legal orders of the Republic of Serbia and the European Union.

The main objective of this doctoral thesis is to provide an in-depth analysis of constitutional evolution within the framework of European integration and its impact on the adaptation of constitutional legal systems. The process of deepening and enlarging the European Union exerts a decisive influence on both the internal and external spheres of differentiated European integration. These dynamics impose ongoing legal and political harmonization on the legal systems of member states, as well as candidate countries aspiring to join the European Union. This thesis aims to demonstrate precisely this. Moreover, the study seeks to show that, when it comes to delineating the boundaries between the sovereign constitutional orders of member states and the supranational legal order of the European Union, the concept of constitutional identity assumes significant legal and political importance. This concept, inherently complex, rests not only on the fundamental constitutional values that form the bedrock of the constitutional order, but also determines the distinctiveness of a given legal order compared to others.

To best illustrate the complexity of European integration, this thesis explores the concept of European constitutional identity as well as its central component: national constitutional identity. The study also aims to identify the causes of the crisis of constitutional values within the European Union and the stagnation of the EU's key instrument: its enlargement policy. Continuous constitutional adaptation, facilitated by an effective institutional and judicial dialogue, is a fundamental task for all member states, as well as for those in the differentiated external circles of the Union, such as candidate countries for membership.

The first part of this thesis, through an analysis of the constitutive and identity-related elements of European and national legal systems, seeks to identify the complex challenges posed by European integration. Additionally, the aim is to define the legal content of the common values that form the core of European constitutional identity, as well as the specific or exclusive values that constitute the essence of a member state's constitutional identity. The complex nature of the issues arising from the relationship between legal systems is examined from the perspective of the constitutional identity of member states and its protection within the legal order of the European Union, as well as in the context of current legal and political crises.

The second part of the thesis builds upon the premises established in the first part to propose a study of the constitutional and legal challenges faced by the Republic of Serbia in its process of European integration. The creation and revision of a constitution are, by nature, delicate processes, as they touch upon the very foundation of state sovereignty and the legal order as a whole. Given the particular attention the European Union pays to the protection of the common values underpinning its existence, specific emphasis is placed on the protection of the rule of law within the Serbian legal framework, in connection with the constitutional reforms necessary to uphold this protection. Finally, taking into account the themes addressed

in the first part, the ultimate aim of this thesis is to determine the essential elements of the Serbian Constitution and the legal order of the Republic of Serbia in their process of European integration and ongoing legal harmonization. Its contribution lies particularly in identifying elements of the constitutional identity of the Republic of Serbia, thus facilitating its integration into the constitutional mosaic of the European Union's legal system.

3. Fundamental Hypotheses Underpinning the Research

The candidate has formulated three principal working hypotheses: one central hypothesis and two supplementary hypotheses, each corresponding to one of the two main parts of the dissertation, which are intricately linked in a coherent and logical framework. These hypotheses were initially articulated in the dissertation proposal and subsequently refined and expanded throughout the research and drafting process, where they are thoroughly and explicitly elaborated.

The first hypothesis posits: "The constitutional and identity-related challenges inherent in the relationship between member states and the European Union shape the evolution of the EU legal order, as well as the (constitutional) legal transformation of candidate countries." This hypothesis serves as the cornerstone of the dissertation, forming a conceptual bridge between the two primary parts of the work. By foregrounding this central hypothesis, the candidate seeks to elucidate the most pressing issues that pose challenges—and, at times, give rise to potential conflicts—within the dynamic interplay between the legal orders of member states and the European Union. Through rigorous analysis, the candidate endeavors to assess the extent to which the unique legal system established by the *Costa v. ENEL* ruling has evolved, and whether the development of the EU has led to the relativization of the constitutive elements of European constitutional identity. In this context, the candidate also explores the evolution of the notion of "integrated legal systems," examining its impact on the foundations of European legal architecture, as well as on the policies and processes of further EU enlargement. In substantiating this hypothesis, the candidate highlights the reciprocal influence between these factors, further establishing a causal link between the (constitutional) legal transformation of national legal orders and their integration into the EU legal framework, alongside the constitutional challenges that arise within the Union itself. By engaging with both current and future challenges, unresolved questions, and constitutional frictions, the candidate underscores the increasing complexity of accession methodologies and the contemporary emphasis of enlargement policy on the core values and principles enshrined in Article 49 of the Treaty on the European Union—values that are essential for the continued progress of the Republic of Serbia in its path toward European integration.

The second hypothesis, "European constitutional identity is a highly complex legal and political construct that has been evolving for decades, and in the contemporary European Union, it is shaped by the delineation of constitutional boundaries to safeguard sovereignty, as well as by the relativization of the principle of the primacy of EU law by member states," frames the first part of the dissertation. This hypothesis addresses the issue of the sustainability of a unified European identity, predicated on common elements that simultaneously form the material foundation of a European constitution, while recognizing the imperative of safeguarding national constitutional identity within member states. The hypothesis also raises

the critical question of whether concepts rooted in the sovereignty prerogatives of member states are necessarily in opposition to the EU legal order and the principle of the supremacy of EU law, or whether they may, in fact, be viewed as complementary and integral components that contribute to the distinctiveness of the EU legal system.

The third hypothesis, which underpins the second part of the dissertation, asserts: "The constitutional identity of the Republic of Serbia, while dynamic, must be concretized and operationalized in the context of Serbia's accession to the European Union." The candidate contends that constitutional identity is not solely derived from the existing constitutional text but is shaped by constitutional history, political transformation, and ongoing constitutional evolution within a broader socio-legal context. Through a meticulous and detailed analysis, the candidate seeks to demonstrate that, within a dynamic and legally demanding process such as European integration, identity issues assume paramount importance, as they form the core of the constitution and its institutions. The constitutional identity of the Republic of Serbia encompasses specific constitutional values, which, alongside the preservation and protection of broader European values, must be safeguarded during the process of aligning Serbia's constitutional and legal order with the European framework. To mitigate potential future crises during subsequent stages of European integration, the candidate underscores the critical importance of identifying and defining the essential elements of Serbia's constitutional identity, not only within its domestic legal order but also in relation to the European legal order.

The research conducted has fully validated all the proposed hypotheses. The candidate's conclusions regarding the substantiation of these hypotheses have been thoroughly, comprehensively, and meticulously supported.

4. Brief description of the dissertation content

Marija Vljaković's research findings are structured across two parts, that contain four titles and eight chapters, which together form a coherent and integrated whole. The introduction outlines the scope, objectives, and methodological framework of the dissertation, alongside the hypotheses underpinning the research, the anticipated outcomes, and the academic contributions of the work. Following the eight chapters, a dedicated section is provided for concluding reflections.

In the first chapter of the initial Title, the candidate undertakes a detailed examination of the concept of European values from two distinct perspectives: first, as a foundational pillar for the legal architecture of the European Union and its political and legal identity, and second, as a "guiding principle" for states aspiring to join the Union. The candidate argues that European values significantly transcend their original purpose of reinforcing the formation of a political Union. The subsequent introduction of binding Treaty provisions, which emphasize the respect for and preservation of values as one of the key prerequisites for the accession of Central and Eastern European states to the Union, leads the candidate to further explore the nature of European or common values, their legal content, and their legal and political protection within the EU framework. In this chapter, special attention is given to the perception of "common values" by both the EU and national judicial bodies. Values, as a unifying force in both legal and sociopolitical contexts, are presented as the constitutional foundation of Europe and of all European states. In this respect, the candidate highlights those points of

contention between legal orders within the EU—such as the hierarchy of legal systems, the principle of Union primacy, the protection of national legal sovereignty, and national constitutional identity—are underpinned by shared value-based foundations. With the enlargement of the EU, and particularly with the deepening of European integration, values have evolved into a political rationale that reflects not only political but also legal trends within the Union. On the internal level, EU institutions derive their political legitimacy from "common values" as an embodiment of the political reality of unity within the Union. Consequently, the connection between these values and the development of European constitutional identity is entirely natural, notwithstanding that both are constructed concepts. The latter, the candidate asserts, supports the thesis that values play a legitimizing role in the European project, expressed through the concept of "unity in diversity" within the process of European integration. The common values underpinning the EU, particularly in the present day, are viewed as catalysts for the European constitutional process and as the foundation of European constitutional identity. Their analysis and correct interpretation are, thus, critical to the first part of this dissertation. The candidate also suggests that another reason for her research focus are the considerable challenges posed by the identification of "common" constitutional values and traditions across Member States.

Moreover, the second chapter of the same Title investigates the constitutional doctrines developed by the constitutional courts of Member States in the context of judicial dialogue between national courts and the EU. The objective of this chapter is to trace the evolution of the principle of the primacy of EU law, which constitutes another core element of European constitutional identity, and to explore the legal consequences for the relationships between legal systems within the EU. Although the principle of primacy was established as early as 1964, it was initially perceived as absolute by the court of the European Communities. However, during the course of the European integration process, and through the activism of the constitutional courts of Member States, significant limitations were imposed on the principle, effectively relativizing it, particularly through judicial dialogue within the Union. The judicial decisions analyzed by the candidate demonstrate that the Court of Justice of the European Union, in its pursuit of deepening integration, has consistently adhered to an absolute interpretation of the principle of the primacy of EU law. The first part of the dissertation also explores the profound impact of the jurisprudence developed by national constitutional courts in their efforts to preserve the constitutional sovereignty of Member States in relation to EU law. This ongoing judicial dialogue, coupled with the judicial activism present on both sides, reflects the evolution from the European Communities to the European Union and the increasing complexity of legal relations within the Union. Additionally, the candidate notes that recent cases before the Court of Justice indicate that the legal "legacy" established by *Costa v ENEL* has taken a new direction, characterized by growing resistance from national courts to the original interpretation of the primacy of EU law.

In the context of safeguarding the sovereignty of a Member State's constitutional legal order vis-à-vis the legal order of the European Union, a substantial portion of the candidate's analysis is devoted to examining the concept and significance of constitutional identity of member states within the broader framework of European constitutional identity. This in-depth analysis constitutes the focus of the second Title of the first part of the dissertation. The candidate contends that constitutional identity, within the intricate process of European integration, has

assumed a dual role: on the one hand, it has been invoked by the highest courts of Member States to safeguard the essential characteristics of their constitutions and the autonomy of their legal systems; on the other hand, the European Union has acknowledged and, in consequence, moderated the primacy of EU law, employing this acknowledgment as a means of reinforcing the guiding maxim of European identity—"United in diversity." Constitutional identity, the candidate asserts, is underpinned by constitutional values that serve to balance the European Union with the diverse legal systems coexisting within it.

The principal objective of this section is the identification of the constitutional specificities of member state legal systems, as reflected in the jurisprudence of their constitutional courts in relation to EU law. Conversely, the respect for constitutional identity on the part of the EU, the candidate observes, has only gradually emerged in the jurisprudence of the Court of Justice of the European Union, notably through the reasoned opinions of Advocates General, but has recently become a focal point of the dialogue between national courts and the Court of Justice. From the analysis presented in this chapter, it becomes apparent that the concept of constitutional identity, anchored in constitutional values, mediates the relationship between the Union as a unified entity and the multiplicity of legal systems within it. In this context, the candidate examines the evolution of the principle of protecting national constitutional identity within the European legal framework, as well as the progressive acceptance and application of this principle by the judicial organs of the European Union. This progression, the candidate argues, stems from the concurrent strengthening of European constitutional identity, which represents an artificial "superstructure" layered over national identities.

In the second chapter of the second Title, the candidate's primary aim is to demonstrate that the further development of constitutional identity cannot be construed as a "*carte blanche*" that member states may invoke at will to resist or inadequately apply European Union law. Constitutional identity, as articulated by Marija Vlajković, must always be drawn from the core values, traditions, and principles that confer uniqueness upon the constitutional legal order of a state. The candidate emphasizes that it is incumbent upon the constitutional court of each member state to thoroughly assess the substance and content of its constitutional identity, paying particular attention to the specificities of each case, to avoid potential abuses by the member state.

As a logical extension of the earlier discussion on the crisis of values, the second chapter of this Title addresses the cases of Hungary, Poland, as well as Bulgaria and Romania, exploring the legal and political motivations behind the invocation of national constitutional identity from both a domestic and European perspective. The candidate's objective in this section is to present constitutional identity as a "complement" to the EU legal order, thereby constituting an integral component of European constitutional identity, rather than as an impediment or resistance to European values or the notion of "commonality" *per se*. The candidate argues, based on a comprehensive analysis, that for the proper functioning of legal systems within the EU, constitutional identity should not be viewed as the ultimate legal and political "refuge" for justifying non-compliance with EU law. In this chapter, the constitutional identity of Member States is explored in the context of the evolving European identity, with specific recommendations for its proper interpretation and application in the framework of future EU enlargements.

In the second part of this dissertation, the first chapter of the first Title serves as an introduction to the second Title, addressing the adaptation of the legal system of the Republic of Serbia in the process of European integration. The candidate begins the chapter by emphasizing the decisive positions taken by European institutions regarding the significance of preserving and strengthening European constitutional identity amidst the ongoing poly-crisis within the EU's legal and political systems, as well as in the Union's enlargement policy. According to Marija Vlajković, the preservation of common values is a key prerequisite for the effective functioning of the European Union. In the context of the value crisis, which stems from the identity challenges faced by newer member states in their relationship with the EU, Vlajković points out that the European Union has put forward numerous political solutions and legal proposals aimed at addressing the challenges associated with deepening European integration. These proposals seek to reinforce unity within the EU and provide responses to ongoing challenges that continue to threaten both the sustainability of European integration and the stability of the core elements of European constitutional identity. Consequently, the candidate emphasizes that the issue of further Union enlargement is now approached with considerably more caution, both within the legal systems of member states and at the supranational level. Furthermore, the numerous challenges posed by the "deepening versus enlargement" dilemma within the EU have placed the concept of differentiated integration at the heart of the analysis, encompassing various internal and external layers in which candidate countries like the Republic of Serbia "patiently" await their turn.

The prior EU enlargements, along with the transformation of the legal systems of the countries that have joined the EU over the past two decades, can serve as a model for the Republic of Serbia. These processes illustrate how constitutional changes, driven by European integration, unfold, and they are the subject of the candidate's analysis in the second chapter of this Title. The enlargement process encompassing Central and Southeastern Europe in the early 21st century, as the candidate explains, provides insight into the development of the Stabilization and Association Agreements, their implementation, the assessment of the Copenhagen Criteria, and, ultimately, how the European Commission evaluated annual progress prior to the full accession of these countries to the European Union. For most of the countries that are now EU members, the primary challenge was bridging the gap between the demands of integration and the rigidity of their individual constitutional frameworks. A "constitutional revolution" is particularly evident in the case of the most recent EU member, the Republic of Croatia, where constitutional reform was both formally and substantively shaped by the accession negotiations, as well as by a stricter conditionality policy compared to the accessions of Romania and Bulgaria.

A significant contribution of this doctoral dissertation lies in the final two chapters of the concluding Title, which address the challenges of aligning the fundamental aspects of the legal system of the Republic of Serbia with the EU legal order, with a specific focus on constitutional reforms and the Europeanization of Serbia's constitutional legal system. Within this Title, Marija Vlajković underscores the necessity of constitutional reforms in the process of Serbia's accession to the European Union. This process has not only shaped the direction of constitutional reforms but has also Europeanized the process of constitutional amendments, aligning it with European constitutional traditions both formally and substantively. To better understand the legal and political complexities of the European integration process, which has

spanned more than two decades, the candidate provides a concise yet comprehensive overview of the European integration process, the negotiation process, and its impact on constitutional reforms in the Republic of Serbia to date. In the first chapter, the candidate offers a detailed analysis of the complex constitutional reforms that the Serbian legal system has undergone and continues to undergo. These reforms result not only from adaptation to political realities but also from the specific need to align the Serbian constitutional system with the demands of European integration. Vljaković offers an in-depth explanation of the constitutional obligations arising from Negotiation Chapters 23 and 24, or Cluster 1, which pertains to "fundamental rights" under the latest revised methodology. The candidate delves into specific issues such as the safeguarding of the rule of law—a value deeply embedded in the Serbian Constitution—placing special emphasis on the independence of the judiciary in Serbia and the specific constitutional articles that were amended to ensure the protection of this and other related European values. In addition to a thorough analysis of the specific constitutional changes, this chapter examines the documents and legal acts adopted by all stakeholders involved in what is undoubtedly an externally driven process of aligning Serbia's constitutional legal system with the requirements of further European integration.

The final chapter of this dissertation focuses on the challenges involved in the (re)definition of the Serbian national sovereignty, a concept that is unequivocally regarded as the highest value within a legal order. In the context of European integration and the implications of future EU membership, the candidate explores the shaping of Serbia's national constitutional identity, defining it, like many domestic scholars, as a "dynamic" category. The research in this chapter centers on the need for articulating the *specificum* of the country's constitutional legal framework—something that transcends the mere content of the current constitutional text. The core of the candidate's analysis lies in the complexity of Serbia's constitutional identity, especially in the effort to identify which elements remain unchangeable within the broader dynamics of European integration.

The candidate analyses Serbia's constitutional identity not only through the current text of the Constitution but also by considering the legal-political heritage and the societal reception of political developments in Serbia. By concretizing the fundamental and immutable principles and constitutional characteristics, Marija Vljaković examines the enduring elements of national identity within a shifting political landscape and Europeanisation. She highlights that the issue of Serbia's territorial integrity and the "question of Kosovo" plays a defining role in the distinctiveness of the (not only modern) Serbian Constitution, while acknowledging that this is not the sole identity-based characteristic of Serbia's constitutional legal system.

Moreover, the candidate emphasizes the multifaceted legal and political factors that contribute to the (re)formation of constitutional identity. However, it is crucial to determine what is fundamentally anchored in the spirit, tradition, and text of the Constitution of the Republic of Serbia, as well as in the core values and objectives of Serbian constitutional law. This process is essential for shaping an identity narrative that characterizes Serbia's internal legal order, while also guiding the country's future relationship with supranational frameworks, such as the European Union. Even within the constitutional dynamics driven by the European integration process, maintaining this identity narrative is vital.

In this context, the candidate observes constitutional identity through the lens of Serbia's current political EU-related projects, identifying possible identity-based "frontlines"

and underscoring the importance of respecting these principles for preserving the sovereignty of the legal order. Marija Vlajković's central objective in this chapter is to identify the key characteristics and essential elements of the Serbian legal system through the constitutional process, while considering the dynamics of European integration as both a political and legal reality for Serbia. This analysis is critical for Serbia's prospective EU membership. The candidate argues that by conducting a timely and thorough examination of Serbia's constitutional essence, it is possible to prevent future ambiguities, avoid the political instrumentalization of constitutional identity in *ad hoc* situations, and address any potential issues that may arise during further constitutional adaptation necessitated by the European integration process.

5. Achieved results and scientific contribution of the dissertation

We firstly emphasize that Marija Vlajković's doctoral dissertation is the inaugural dissertation completed under the Agreement for International Thesis Co-mentorship - Cotutelle between the University of Belgrade Faculty of Law and the University of Lorraine.

The results and scientific contributions of Marija Vlajković's doctoral research are reflected in her thorough analysis of the relationship between Serbia's specific constitutional characteristics and the new constitutional challenges shaped by the dynamics of the European integration process. Through extensive research, the candidate identifies the required level of constitutional adaptation and the necessary alignment between Serbia's legal system and the EU legal order. In doing so, she offers guidance on how to prepare Serbia's constitutional framework to better integrate into the European Union's constitutional mosaic, or more precisely, into the broader and complex framework of European constitutional identity.

Given that this dissertation was written in French language within the context of International Thesis Co-mentorship, it adds a unique contribution by facilitating a deeper understanding within both the French academic community, as a Member State of the EU, and the academic community in Serbia, a candidate for EU membership. It offers insight into the complexities of the European integration process, both from internal and external perspectives. Moreover, the dissertation provides a comprehensive overview of the constitutional challenges that inevitably arise from the transformation of the legal system, which the integration process demands. By linking constitutional issues—central to the concept of European constitutional identity—with the EU's enlargement policy, this dissertation underscores the complexity and interdependence of various processes involved in consolidating the EU's legal framework, which in turn presents challenges for the further advancement of European integration. The specific aim of the research is also to connect the current legal challenges facing the European Union, which are contributing to its constitutional stagnation, with the increasingly complex accession process for Balkan states, particularly the Republic of Serbia.

The doctoral thesis' contribution at the national level is equally significant. It offers a comprehensive analysis of the harmonization and alignment of Serbia's legal system over more than two decades of European integration efforts, with a particular emphasis on constitutional reforms and alignment with European fundamental values. The complex constitutional challenges posed by the accession process to the European Union are examined in light of the specificities of Serbia's legal order while considering the unique values and principles that

shape its constitutional identity. The primary goal of this dissertation is to emphasize the importance of identifying and defining the core constitutional elements that are essential to Serbia's legal framework. It aims to enrich the legal perspectives and analyses of Serbia's academic community in both legal and political sciences.

By exploring the dynamic concept of constitutional identity, the candidate examines the broader legal and political transformation of the Republic of Serbia, which extends beyond the literal interpretation of the current Constitution. The issue of Serbia's constitutional identity is of paramount importance, and the candidate approaches this issue through the lens of Serbia's future membership in the European Union. Furthermore, considering the current relevance of these issues within the European Union during a period of polycrisis—which inevitably complicates the enlargement methodology applied to Serbia—the dissertation stresses that a deeper understanding of identity-related issues within Serbia's constitutional framework is essential. This understanding is not only critical for the European integration process but also for the country's future status as a Member State of the European Union.

6. Conclusion

Based on the review and evaluation of the doctoral dissertation titled “L’adaptation des bases du système juridique national dans la perspective d’adhésion de la Serbie à l’Union européenne - contribution à l’étude des rapports entre droit de l’Union et droit constitutionnel” / “The Adaptation of the Foundations of the Legal System of the Republic of Serbia to European Union Law – A Contribution to the Study of the Relationship Between EU Law and Constitutional Law” by Marija Vlajković, the Committee finds that the dissertation has been completed in accordance with the approved project proposal, characterized by a sound methodological approach and a well-thought-out concept, utilizing relevant scientific literature in a coherent manner.

The dissertation, in all its parts and presented results, has been completed in accordance with the positive regulations and practices present at the Faculty of Law of the University of Belgrade, as well as at the University of Lorraine. The dissertation, in all its parts and presented findings, is an original scientific work, the result of an independent research process and critical reflection.

Based on the conclusion that the dissertation of the candidate Marija Vlajković, titled “L’adaptation des bases du système juridique national dans la perspective d’adhésion de la Serbie à l’Union européenne - contribution à l’étude des rapports entre droit de l’Union et droit constitutionnel” / “The Adaptation of the Foundations of the Legal System of the Republic of Serbia to European Union Law – A Contribution to the Study of the Relationship Between EU Law and Constitutional Law”, is the result of independent research and the analysis and reflection of the candidate, and considering all that has been detailed in the previous text, the Committee is pleased to

PROPOSE

to the Teaching and Scientific Council of the Faculty of Law of the University of Belgrade to accept this work as suitable for public defense and to appoint a Committee before which Marija Vlajković will defend her doctoral dissertation, in accordance with the Agreement for International Thesis Co-mentorship (*Cotutelle*).

In Belgrade, September 18, 2024

MEMBERS OF THE COMMITTEE

Dr., L.LD Atanas Semov, Full Professor, Jean Monnet Chair
Faculty of Law, "St. Kliment Ohridski" University of Sofia,
Bulgarian Academy of Sciences Corresponding Member

Dr. Jelena Čeranić Perišić, Principal Research Fellow
Institute for Comparative Law

Dr. Maja Lukić Radović, Associate Professor
University of Belgrade – Faculty of Law